

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Запорізька політехніка»

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

з курсу «Загальне термінознавство»

для студентів 4-го курсу спеціальності 035.04 –

"Германські мови та літератури (переклад включно)"
напрямку підготовки 035 – "Філологія" усіх форм навчання

Частина 2

Запоріжжя 2022

Конспект лекцій з курсу «Загальне термінознавство» для студентів 4-го курсу спеціальності 035.04 – "Германські мови та літератури (переклад включно)" напряму підготовки 035 – "Філологія" усіх форм навчання .Частина 2. Запоріжжя, 2022. 96 с.

Укладач: доц., к.філол.н. І. В. Кузнецова.

Рецензент: А.Б. Подгорна, к.філол.н., доцент

Відповідальний за випуск: Г. Важнича

Затверджено
на засіданні кафедри "Теорії та практики перекладу"
Протокол № 8 від 01.06.2022

Затверджено
на засіданні Навчально-методичної комісії
Гуманітарного факультету
Протокол № 9 від 09.06.2022

ЗМІСТ

С.

ЛЕКЦІЯ 5	
КЛАСИФІКАЦІЯ ТЕРМІНІВ.....	4
ЛЕКЦІЯ 6	
ІНТЕРНАЦІОНАЛЬНА ЛЕКСИКА.....	13
ЛЕКЦІЯ 7	
ТЕРМІН ТА ТЕРМІНОСИСТЕМА. ШЛЯХИ ТВОРЕННЯ	
ТЕРМІНІВ.....	61
ЛЕКЦІЯ 8	
АСІМЕТРІЯ ТЕРМІНОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ. ПОСОБИ	
ПЕРЕКЛАДУ ТЕРМІНОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ В НАУКОВО-	
ТЕХНІЧНОМУ ТЕКСТІ	80
ЛІТЕРАТУРА.....	93

ЛЕКЦІЯ 5

КЛАСИФІКАЦІЯ ТЕРМІНІВ

Першою класифікацією термінів по змісту, що використовується переважно у філософії, є розподіл на терміни спостереження й теоретичні терміни. За термінами спостереження йдуть класи реальних об'єктів, а за теоретичними термінами - абстрактні поняття, що залежать звичайно від певної теорії та концепції. Такий розподіл є достатнім для рішення термінологічних проблем філософії (філософії науки), але для рішення філософських проблем термінознавства доводиться побудувати більш дробову класифікацію, оскільки ступінь абстрактності понять, позначуваних теоретичними термінами, різняться: від філософських категорій до загальнонаукових і спеціальних наукових понять.

Другою класифікацією термінів за змістом - по об'єкту назви - є розподіл їх по галузі знання або діяльності, або, інакше кажучи, по спеціальних сферах. Перелік цих сфер може бути узагальнено представлений у такий спосіб: наука, техніка, виробництво; економічний базис; надбудова. Ґрунтуючись на цій соціологічній схемі, можна сформулювати перелік рубрик, що входять у класифікацію термінів по галузі знання.

У сфері науки виявляється група наукових термінів. Вона розпадається, говорячи загалом, на стільки класів, скільки є наук на певному етапі науково-технічного прогресу; а в кожному класі фізичних, хімічних та інших термінів виділяється стільки угруповань (терміносистем), скільки існує різних незалежних теорій опису фізичних, хімічних і інших об'єктів і закономірностей. Що стосується розходжень так званої науково-технічної й суспільно-політичної термінології, то, насамперед, політичні науки (теорія держави й права, міжнародні відносини та інші), по одностайній думці фахівців, входять до числа суспільних наук. Отже, політичні терміни включаються в велику кількість суспільних термінів. Далі, всі ці терміни позначають наукові поняття тій же мірі, що й так звані науково-технічні терміни; різниця полягає тільки в тім, що перші позначають поняття суспільних наук, а другі - поняття природних і технічних наук. У сфері виробництва й техніки функціонують

технічні терміни. Це одиниці мови, що позначають машини, механізми, інструменти, операції. Технічні терміни відрізняються від наукових термінів, насамперед меншою залежністю від концепцій використовуючи їх людей, хоча така залежність і існує. У наш час технічні терміни нерідко проникають і у наукові видання.

Класифікація термінів по об'єкту називання усередині окремих галузей знання є найбільш докладною класифікацією термінів.

Третя змістовна класифікація термінів - по логічній категорії того поняття, що позначається терміном. Виділяються терміни предметів (mammal - ссавці), процесів (multiplication - множення, accounting- діловодство, compression - компресія); ознак, властивостей (cold brittleness -холодоломкість), величин і їхніх одиниць (current strength- сила струму, ampere - ампер).

Лінгвістичні класифікації термінів ґрунтуються на ознаках термінів як слів, так і словосполучень певної мови.

Класифікація по змістовній (семантичній) структурі дозволяє виділити однозначні терміни (шунтування, гайка, хромосома) і багатозначні терміни, тобто такі, які мають два або більше значення в рамках однієї терміносистеми. Наприклад, візьмемо слово *turn*, яке у словнику "The American College Dictionary", має 111 значень (дієслово- 75 значень, іменник - 36 значень).

Some power is dissipated at anode . – Частина потужності розсіюється на анод.

This article gives only a very general outline of the process whereby atomic power becomes electricity. – Ця стаття дає тільки загальні подання про процес, у якому атомна енергія стає електричною.

The power of this D.C. generator is equal to 5 kW. – Потужність генератора постійного струму дорівнює 5 кВт.

The accuracy of the root taken may always be checked by raising the number to the power. – Правильність обчислення кореня можна перевірити, звівши число у ступінь.

З погляду семантики виділяються терміни - вільні словосполучення (муфельна піч, довідка з місця проживання) і

сталі (у тому числі фразеологічні) словосполучення (*hot spot* - катодна пляма ртутного випрямовувача).

Класифікація термінів за формальною структурою є дуже дробовою. Насамперед, виділяються терміни - слова. Вони, у свою чергу, підрозділяються на кореневі (*work, model*), похідні (*computer, radiation, engine*), складні (*treatment, keyboard*), складноскорочені (*turbine + generator = turbogenerator; ampere + meter = ampermeter*), а також слова незвичайної структури - телескопічні (магнітола - від магнітофон + радіола).

Далі, виділяються терміни-словосполучення. Більш докладно вони розглянуті у наступній главі. Є також багатокomпонентні терміни, що іноді складаються більш ніж з 5 слів (*production engineering functional organizational chart* - функціональна схема організації технологічного процесу).

Характерними явищами у формальній структурі термінів є усикання однослівних термінів (*sub = submarine; lub(e) = lubrication*) і скорочення (аббревіація) багатослівних термінів (*maxcap = maximum capacity; radsta = radio station*). Спостерігається велика кількість видів аббревіатур: буквені (*i.h.p. - indicated horse- power*), звукові (*e.m.f. - electromotive force*), складові (*intercom*), словоподібні (*chemurgy = chemistry metallurgy*), що повністю збігаються зі словом (*Sigma = shield inert gas metal arc welding*); крім того, сполучення аббревіатур зі словами (*N-Bomb = Nitrogen bomb*).

Постійно з'являються терміни специфічної формальної структури з використанням елементів штучних мов; символи-слова (*X- rays*), моделі-слова (*i- bar* - і- балка, тобто двотаврова балка подібна літері I). Класифікація за вмотивованістю / невмотивованістю показує, що є терміни, значення яких може бути або не може бути пояснено їхньою структурою. Тут розрізняють терміни, повністю вмотивовані (*gas pipeline* - газопровід), частково мотивовані (*Parkinson's disease* - хвороба Паркінсона), повністю невмотивовані (*rhomb* - ромб), а також псевдвомотивовані (*lightning rod* - громовідвід).

Залежно від мови джерела розрізняються терміни споконвічні (*sensor* - датчик), запозичені (*display*- дисплей.),

гібридні (*physical metallurgy* - металознавство, *antiice-covering* - антизледеніння).

З точки зору належності термінів до частин мови розрізняють терміни-іменники, прикметники, дієслова, прислівники. Наприклад, серед лінгвістичних термінів є іменники (*voice* - застава, *aspect* - вид), прикметники (*amotivational* - невмотивований, *pair synthetical* - парасинтетичний, *coordinating* - сурядний). Серед термінів музикознавства фігурують терміни-прислівника (*piano* - піано, *pianissimo* - *piuancissimo*). Підрахунки показують, що термінів - назв об'єктів у відсотковому відношенні набагато більше, ніж термінів - назв ознак. Також позначення ознак у термінах часто виступають в урізненому вигляді.

Класифікація термінів по авторству відбиває соціологічний підхід до термінів. Відомі в цьому плані колективні й індивідуальні терміни. Так, термін *helicopter* - гелікоптер створив Леонардо Да Вінчі, термін *industry* - промисловість - Н. М. Карамзін, термін *sociology* - соціологія - О. Конт.

За сферою використання виділяються універсальні (для багатьох родинних галузей), унікальні (для однієї області) і концепційно-авторські терміни; наприклад, лінгвістичні терміни можуть позначати явища, характерні для всіх мов (*phonetics* - фонетика), для однієї або декількох мов (*ergativeness* - ергативність) або тільки для одного підходу (*glossematics* - глосематика - термін Л. Ельмслева).

Важлива роль термінів у процесі наукового пізнання об'єктивної дійсності дозволяє побудувати їх науковознавчі класифікації. Так, виділяються терміни, що слугують для фіксації знання, терміни, що використовуються як інструмент пізнання, і терміни навчання. Наприклад, терміном - інструментом пізнання варто назвати спочатку уведений В. Рентгеном термін { *X-X- rays* }, згодом замінений в українській мові терміном рентгєнівське випромінювання. Терміни навчання використовуються у початковій школі у зв'язку з їх простотою й зрозумілістю (*spelling* - правопис), потім їх замінюють науковими термінами - засобами фіксації знання (*orthography* - орфографія).

Для кожної епохи створюється історико-лексикологічна класифікація термінів, у яких фігурують терміни-архаїзми, терміни-неологізми. Ця класифікація найтіснішим чином пов'язана з вищенаведеною класифікацією термінів за об'єктом називання. В терміносистемах більше неологізмів, що формуються. Архаїзми характерні для концепцій тих терміносистем, які йдуть у минуле у зв'язку з ростом наукового знання й з'ясуванням застарілості деяких наукових поглядів. Однак оскільки терміни залишаються в мові як його лексичні одиниці (хоча й детермінологізовані), вони можуть відродитися в складі нових терміносистем або в новому значенні при розвитку терміносистеми. Так, в останні роки відродилися терміни *advisor* - наставник, *airbus* - аеробус та інші.

У зв'язку з тим, що терміни виконують прикладну функцію як інструменти пізнання і як засіб фіксації наукового або технічного знання, вони піддаються уніфікації й закріплюються в тій або іншій формі в якості рекомендованих або стандартизованих. На основі цього будується класифікація термінів за нормативністю - ненормативністю, що містить у собі терміни, які перебувають у процесі стандартизації (що стандартизуються), що піддалися стандартизації (стандартизовані) (*pump* - насос), що викривляються в процесі стандартизації (неприпустимі); упорядкування, що перебувають у процесі (що рекомендуються), що піддалися впорядкуванню (рекомендовані) (*Helmholtz energy* - енергія Гельмгольца - у термодинамічній системі), паралельно припустимі (*isochore* - *isothermal potential* - ізохорно-ізотермічний потенціал - там же, у тому ж значенні), відхилені в процесі впорядкування. Варто додати, що в сфері науки й техніки існують терміни, нормативність яких є обов'язковою: так, терміни радіочастот нормалізовані в міжнародному масштабі, оскільки це необхідно для забезпечення безпеки мореплавців, авіаторів і інші. Як правило, ці терміни є інтернаціональними; принаймні, їхня семантика піддається нормалізації рішеннями міжнародних організацій.

Нарешті, у результаті аналізу частоти використання термінів у текстах може бути застосована класифікація, що

виділяє високочастотні й низькочастотні терміни. Відомості про частотність термінів можуть бути почерпнуті із чисельних частотних термінологічних словників, виданих у нашій країні.

Наведений перелік класифікацій термінів дозволяє зробити висновок, що настільки багатостороннє явище, як термін, входить у самі різні класифікації - за логічним, лінгвістичним, науковознавчим та іншими принципами. Ці класифікації у своїй сукупності характеризують роль і місце термінів у науковій, економічній, політичній, управлінській і інших сферах функціонування сучасного суспільства. Але терміни - завжди частина тексту.

Усі терміни по своїй будові А. Я. Коваленко поділяє на:

1) Прості, які складаються з одного слова:

Stock markets provide a place where shares of a company can be bought and sold, and where firms can issue new shares. - Фондові біржі забезпечують місце, де можна купити або продати акції компанії, і також, де фірми мають змогу випускати нові акції.

2) Складні, які складаються з двох слів і пишуться разом або через дефіс: *Private limited companies tend to be smaller. In Britain, they cannot have more than 50 shareholders.* - Приватні товариства з обмеженою відповідальністю менші за розміром. У Британії вони можуть мати не більше 50 акціонерів.

3) Терміни - словосполучення, які складаються із декількох компонентів:

This dictates how much start-up capital (for private companies) and share capital (for public companies) is needed, the minimum number of shareholders, steps to be taken if there is a change in ownership, and other legal conditions that individual countries regard as important to protect both shareholders and the public. - Це визначає скільки необхідно стартового капіталу (для приватних компаній) та статутного капіталу (для відкритих акціонерних компаній), мінімальну кількість акціонерів, які заходи потрібно вжити, якщо відбулася зміна прав власності, та інші чинні умови які кожна країна вважає необхідними, задля захисту прав як акціонерів, так і громадян.

Граматична класифікація термінів

Загальну класифікацію термінів доцільно проводити виходячи з їхньої морфолого-синтаксичної структури. При цьому звичайно виділяються два основних типи термінів: 1) терміни - слова, 2) терміна-словосполучення.

Терміни - слова

Класифікація здійснюється відповідно до морфемної структури слова:

1. Непохідні: *model, disc, file, engine, lathe, target*.
2. Похідні: *tuning, computer, iteration, radition, oxidation, treatment, rolling*.
3. Складні: *treatment, amino acid, keyboard, airbus, voltmeter*.
4. Аббревіатури: *CAD, CAM, e.m.f.*

Морфологічна структура термінів може бути різною: в текстах вживаються самостійно й у складі термінологічних словосполучень - терміни іменники, дієслова, прикметники й прислівники.

О.С.Ахманова відзначає, що "у європейських мовах система іменників настільки розвинута, є настільки необмежені можливості утворювати віддієслівні іменники та абстрактні іменники, утворені від основ прикметників, що основний склад термінологічного списку для цих мов цілком може бути вичерпаний іменниками".

Іменний по перевазі характер науково-технічного стилю був визначений ще Г. О. Винокуром . Говорячи про роль дієслів у науково-технічній термінології, Г. О. Винокур підкреслив, що "дієслівність", як граматична категорія дії, у технічній термінології виступає не у формі самих дієслів, які не можуть бути виразниками логічного суб'єкта, а у формі абстрактних іменників, які зберігають значення дії, але сполучаючи його зі значенням абстрактної предметності".

Однак дослідження текстів конкретних галузей знання показує діалектичну розноманітність термінологічних систем різних сфер професійної діяльності.

"У техніці, - писав Д. С. Лотте, - термінуються наступні основні категорії понять: процеси (явища); предмети техніки (матеріали, знаряддя, інструменти, деталі й т.п.); властивості;

розрахункові поняття (параметри, геометричні образи й т.п.); одиниці виміру"

У лінгвістиці й літературознавстві широко вживаються дієслова із загальнонауковим термінологічним значенням: *be, use, consider, provide, indicate, investigate, remain, study*. Прикметники беруть велику участь у термінотворенні, що є необхідними елементами складових (складних) термінів, але в складі складного терміна прикметники несамотійні, виконують функцію визначення: *world literature, active vocabulary, analytical languages, vowel sound, digital intergation, external supply capacitor*. У випадку субстантивації прикметники виконують самотійні функції: *infectional tangent to a curve* (дотична в місці перегину кривій).

У технічній, економічній, спортивній, музичній термінології термінується ознака дії й ознака ознаки; причому язовим засобом вираження є прислівники (або дієприслівника у функції прислівника): *significantly, precisely, unsatisfactorily, quietly, consequently*.

Таким чином, у мові в процесі термінування різних видів понять функціонують терміни - дієслова, прикметники.

У словники й інші лексикографічні добуток вклучаються переважно імена іменники й іменні словосполучення, тому що цей тип термінів: 1) називає предмети й виражає поняття про них, що є основою комунікативних процесів; 2) має високу частотність у науково-технічних і спеціально-професійних текстах.

Терміни - словосполучення

Терміни - словосполучення класифікуються відповідно до типу їхньої структури:

1. Прості словосполучення, що складаються, як правило, із двох знаменних слів, одне з яких є головним, стрижневим, а інше залежним, визначальним: *unstressed syllable, critical mode, idle time, heat treatment*.

2. Складні словосполучення, у яких залежні слова визначають різні аспекти значення стрижневого (головного) слова: *Perfect tense form if irregular verb, computer- aided design*.

За морфологічним типом головного слова виділяються:

1. Субстантивні словосполучення (з іменником в ролі головного слова):

○ з іменником, безприйменникові й прийменникові: *power source, decision making, digital circuit, elimination of external component*;

○ з прикметником: *experimental phonetics, adaptive noise suppression, artificial intellect*;

○ з порядковим числівником: *first law of thermodynamics, third person, first orbital velocity*;

○ з дієприкметником: *integrated stereo decoder, turning search, deformed structure*.

2. Ад'єктивні словосполучення (із прикметником або дієприкметником у ролі головного слова):

○ з іменником *acquired in an experiment, criticized by an author*;

○ з прислівником: *regularly used, widely spread*.

У таких випадках, залежно від контексту, головне слово (прикметник або дієприкметник) або субстантивується або виконує функцію визначення вже в складі субстантивного словосполучення (*Acquired in the experiment data are further investigated in viva*).

3. Дієслівні словосполучення:

○ з іменником: *to leverage digital integration, to require one bypass capacitor*.

Термінологічність ад'єктивних і дієслівних словосполучень визначається їх понятійною, спеціально - професійної співвіднесеністю; їхнє значення для термінологій виступає, у першу чергу, в тім, що різні частини мови відіграють велику роль у термінотворенні, визначаючи синтаксичну структуру словосполучення, його граматичну модель.

Терміни - словосполучення можуть бути розподілені по типах залежно від синтаксичної структури словосполучення, граматичної моделі терміна.

Л Е К Ц І Я 6

ІНТЕРНАЦІОНАЛЬНА ЛЕКСИКА ІНТЕРНАЦІОНАЛЬНЕ ТА НАЦІОНАЛЬНЕ В ТЕРМІНОТВОРЧОМУ ПРОЦЕСІ

Немає таких мов, які б розвивалися в абсолютній ізоляції. Будь-яка мова обов'язково зазнає іншомовного впливу або навіть впливає на інші мови.

З іншого боку, термінологічне планування може мати ознаки як інтернаціоналізації, так і «націоналізації». Термінотворці більшості країн світу прагнуть у сучасних умовах обміну інформацією поєднати елементи як інтернаціональності терміносистем (для полегшення міжнародного спілкування), так і національної самобутності.

Процес запозичення іншомовних елементів, коли будь-яка мова постійно збагачується, а іноді й засмічується запозиченнями з інших мов, у переважній більшості мов світу значно активізувався. Це, в свою чергу, ставить питання про інтернаціональне та національне в термінотворчому процесі. Тому цілком природно постає інше питання: а чи будь-яке запозичення можна назвати інтернаціоналізмом. І чи варто чинити опір засвоєнню іншомовних слів.

Інтернаціональне, на думку більшості галузевих фахівців, асоціюється з запозиченнями, в той час як національне - з пуризмом. Проте така схема є досить примітивною. По-перше, тому, що запозичуватись може не тільки зовнішня, але й внутрішня форма. По-друге, справжній пуризм полягає не стільки в простому калькуванні іншомовних слів та словосполучень, скільки в повному ігноруванні іншомовної мотивації.

Як приклад крайнього пуризму багато науковців розглядають ісландську мову, де при створенні нових термінів відкидалася саме інтернаціональна внутрішня форма. Так, ісландське слово *mynd* (фотознімок, світлина) буквально означає «образ, картина», в той час як українське слово світлина та його німецький еквівалент *Lichtbild* лише на перший погляд здаються проявами пуризму. Насправді ці слова зі словом фотографія мають багато спільного в мотивації, а саме - зв'язок

зі словом світло (cf: нім. Licht, гр. (pffiq). Інше ісландське слово *sjodur*(каса, банк) -це результат поглиблення полісемії слова, що буквально означає «гаманець» (cf:італійське слово *casa* буквально означає «будинок, скриня»). Більшість складних слів ісландської мови теж не мають майже нічого спільного з калькою: слово *heimspeki* (філософія) буквально означає «світова мудрість, мудрість всесвіту» (cf: слово філософія буквально означає «любов до мудрості»).

З іншого боку, слова іншомовного походження ще не є інтернаціоналізмами. Так, не можна назвати інтернаціоналізмом українське слово *газда*, що є запозиченням з угорської, через те

Що в інших мовах (які, до того ж, не належать до слов'янських або фінно-угорських мов) таке запозичення не спостерігається.

Як вже стверджувалося вище, інтернаціоналізм відрізняється від простого запозичення тим, що будь-який елемент може називатися інтернаціональним тільки тоді, коли він зустрічається принаймні у трьох неспоріднених мовах. Якщо такої умови нема, тоді нема підстав називати таке запозичення інтернаціоналізмом. В такому разі то є звичайне запозичення на національному рівні. З іншого боку, інтернаціональною може бути не лише зовнішня, але й внутрішня форма. Звідси постає питання: чи калькування може вважатися проявом інтернаціонального.

Необхідність засвоєння нових інтернаціональних елементів, за словами І. К. Білодіда, постає тоді, коли міжмовні тенденції до їх прояву збігаються з власними внутрішніми потребами та можливостями окремо взятої мови. Поповнення термінологічної лексики полегшує двомовне спілкування та економить зусилля в процесі засвоєння будь - якої мови.

На думку В. В. Акуленка, методами вивчення інтернаціоналізмів, що відображають істотні ознаки цієї об'єктивної міжмовної категорії, є: а) ареальний, що дозволяє встановити ономасіологічні ізоглоси та райони розповсюдження інтернаціоналізмів на лінгвістичній мапі світу; б) синхронно-зіставний, що відображає основну схожість та різницю в масі інтернаціоналізмів пар або груп зіставлених мов; в) методи аналізу індивідуального мовлення в умовах двомовності та

багатомовності (зокрема перекладу), що дозволяє перевірити реальну здібність інтернаціоналізмів регулярно ототожнюватися й полегшувати передання інформації від мови до мови.

Мовні паралелі та проблема «фальшивих друзів перекладача»

Як відомо, під мовними паралелями розуміють присутність спільних елементів (зокрема, лексичних) у двох не обов'язково споріднених мовах. Такі мовні паралелі можуть бути випадковими та закономірними. Випадкові лексичні паралелі можуть бути викликані випадковим співзвуччям слів з двох не обов'язково споріднених мов типу англ. та перс. *bad*, або лат. *habere* та нім. *haben* (хоча слова з обох мов збігаються у значенні, етимологія в них різна); або англ. *tip* та укр. *тип* (випадкова співзвучність при повній відсутності спільності. У значенні). Закономірні лексичні паралелі спричинені свідомим запозиченням лексичних елементів однією мовою з іншої.

Лексичні паралелі можуть бути спричинені й ознаками територіальної спільності, коли в межах певного ареалу (територіального, релігійного, культурно-історичного тощо) існує більш-менш спільний лексичний фонд. Браун стверджував, що у європейських мовах присутній так званий пан-європейський елемент, що полягає в наявності у більшості європейських мов спільних лексичних елементів. Багато європейських мов, і не лише європейських, мають значну низку запозичень, які є результатом міжнародних контактів з іншими політичними, культурними та економічними ареалами. Це спричинило появу мовних анклавів зі спільними наднаціональними елементами. До цієї спільності Браун відносить такі ознаки спільного лексичного фонду: а) спорідненість індоєвропейських мов, що відбивається на зовнішній схожості багатьох лексичних елементів у різних європейських мовах; б) взаємні запозичення або запозичення з третіх мов; в) спільні запозичення з неєвропейських мов; г) мовні угоди наднаціональних установ (церква, офіційні організації); г) мовна стандартизація у міжнародних мовах науки

і техніки; д) обмін інформацією через міжнародні агенції новин. У свою чергу, ідентичну лексику (мовні паралелі) можна розділити на три категорії залежно від сфер ужитку:

1. Загальновживані слова (типу банан, телефон).

2. Так звані утилітарні слова (за визначенням Pfeffer'a), які можна розцінити як основні лексеми важливих концептуальних та спеціалізованих галузей; ці слова статистично не є дуже важливими, але вони необхідні для позначення того чи іншого поняття в різних суміжних галузях (такі слова, як фіорд, сервіс /у тенісі/ тощо). LSP, в свою чергу, підрозділяється на три підкатегорії: наукова мова, професійні діалекти та мова торгівлі (споживчої сфери).

Мовні паралелі можуть виникати на рівні науково-технічної термінології у зв'язку з тим, що при створенні нових термінів досить часто запозичується елемент іншомовного походження. Е. Ф. Скороходько визначив чотири види відповідностей лексичних паралелей у національних терміносистемах:

1. Іноземний термін та термін рідної мови є абсолютними еквівалентами (англ. airplane - укр. аероплан; англ. biology - укр. біологія).

2. Термін рідної мови є відносним еквівалентом іноземного (англ. bulldoser - бульдозер з неповоротним відвалом).

3. Термін рідної мови є частковим еквівалентом іноземного.

4. Термін рідної мови є частковим відносним еквівалентом (терміни двох мов висловлюють поняття, які пересікаються).

Ідеальні інтернаціональні форми мають абсолютно тотожні значення в різних мовах. Такі форми можуть бути зрозумілі безпосередньо особам, що не володіють іноземними мовами. Проте на практиці такі ідеальні форми інтернаціоналізмів зустрічаються вкрай рідко. При прямому запозиченні будь-якого терміноелемента носії різних мов-реципієнтів звертають увагу на різні семантичні ознаки форми, яку вони засвоюють. Це призводить до семантичної невідповідності в різних мовах однакових лексичних одиниць. Лексичні паралелі можуть мати абсолютно однакову внутрішню

форму лише при прямому запозиченні терміна з тієї мови, для якої ця лексична одиниця теж є словом іншомовного походження, запозиченим з третьої мови. В усіх інших випадках семантична невідповідність у більшій чи меншій мірі обов'язково має прояв. Виникають так звані «фальшиві (хибні) друзі перекладача» («ложные друзья переводчика», misleading words). Особливу небезпеку вони становлять при технічному перекладі, вводячи перекладача чи просто читача в оману помилковими асоціаціями з певними термінами рідної мови, схожими за зовнішнім виглядом, але відмінними за змістом.

Специфічну групу становлять «фальшиві друзі перекладача» у споріднених мовах: укр. гора - болт, гора (ліс); укр. неділя - рос. неделя; англ. also (також) - нім. also (отже); англ. gift (подарунок, дар) - нім. Gift (отрута); ісп. рото (флакон) - рум. рот (дерево). До прямих запозичень такі «фальшиві друзі перекладача» ніякого відношення не мають. Вони можуть бути спричинені різними напрямками семантичного розвитку в різних споріднених мовах однієї й тієї ж лексичної одиниці, наприклад, шляхом переосмислення.

Інша річ - «фальшиві друзі перекладача», які виникають саме при прямому запозиченні іншомовних елементів. Особливо небезпечно це тоді, коли вони зустрічаються в науковій термінології. Наявність різного роду семантичних невідповідностей можна пояснити тим, що міжнародний термін, засвоєний носіями тієї чи іншої мови, потрапляє під вплив національної культури, додаючи до вихідної сукупності значень нові значення. А це, у свою чергу, означає, що дуже часто такі запозичення ведуть до розбіжностей у значеннях одного й того ж елемента в різних мовах, бо, за словами Ю. С. Маслова, після запозичення іншомовні елементи набувають нового, вже не інтернаціонального значення, а інколи навіть втрачають спільне значення.

Причина виникнення семантичних розбіжностей у лексичних паралелях криється ще й у тому, що при запозиченні одного й того ж терміна різними мовами враховуються, як правило, різні семантичні відтінки. Бо будь-яка мова розвивається у своїх власних специфічних умовах, запозичуючи певну кількість інтернаціональних терміноелементів для

задоволення певних потреб у номінації того чи іншого поняття. Тому не може здаватися дивним той факт, що будь-який інтернаціональний елемент (переважно греко-латинського походження), який у мові-джерелі вже має кілька значень, тією чи іншою мовою запозичується далеко не в усіх значеннях, а лише у певних, які при порівнянні можуть або збігатися частково, або зовсім не збігатися. Схожість форм при розбіжностях у значенні не може давати підстав називати такі лексичні паралелі справжніми інтернаціоналізмами.

Е. Ф. Скороходько визначив основні причини виникнення «фальшивих друзів перекладача». Такими причинами випадкові схожості зовнішньої форми (при різній внутрішній формі) можуть бути: 1) використання однакових слів у різних мовах при утворенні термінів шляхом переносу назви; 2) асоціації первинного значення зі схожими ознаками різних об'єктів термінування; 3) надання переваги в різних мовах різним сторонам змістової структури міжнародних термінів. Труднощі для перекладу таких термінів полягають у тому, що перекладач, знаючи про наявність подібного лексичного елемента в рідній мові, помилково вважає його змістовим еквівалентом іноземного терміна, особливо якщо ці терміни мають щось спільне у значенні. Е. Ф. Скороходько називав часткові інтернаціоналізми відносними еквівалентами, розуміючи під ними терміни, що висловлюють поняття, родово відносно поняття, що висловлюється перекладеним терміном. «Фальшиві друзі перекладача» з числа міжнародних термінів Е. Ф. Скороходько розділив на групи залежно від їхнього походження:

1. Терміни, що набули у різних мовах різного значення через зміни значення при запозиченні (напр., boiler).
2. Терміни - «фальшиві друзі перекладача», що змінили значення значно пізніше, вже у мові-реципієнті, бо будь-який запозичений іншомовний термін з часом не сприймається як чужий елемент і в подальшому підпорядковується всім законам розвитку лексики даної мови, змінюючи значення подібно до корінних слів, і, таким чином, порушується змістова відповідність між даною парою термінів.

3. «Фальшиві друзі перекладача», що виникли через те, що те чи інше слово зазнало змін значення у мові - продуценті, в той час як у мові-реципієнті дане слово зберегло попереднє значення.

Інколи при запозиченні термін набуває вужчого значення, інколи - навпаки, ширшого. Інколи значення переноситься на інший об'єкт за певними суміжними ознаками. Серед причин виникнення «фальшивих друзів перекладача» Д. С. Лотте визначив такі:

1. Надання слову технічної визначеності, повної чи тільки у поєднанні з іншими елементами.
2. Звуження значення, тобто перенесення терміна з родового поняття на видове.
3. Розширення значення.
4. Зміщення значення (за аналогією).
5. Перенос терміна за зовнішньою аналогією.

Р. А. Будагов, у свою чергу, пропонував класифікувати різні види семантичної невідповідності за такими категоріями:

1. В одній мові слово має загальніше (менш спеціальне) значення, ніж в іншій (фр. *idiome*, ісп. *idioma*, укр. *ідіома*).
2. Родове значення в одній мові, видове - в іншій (Jen. *vianda* - їжа, фр. *viande* - м'ясо; нім. *Tier* - звір, англ. *deer* - олень).
3. Однозначність в одній мові - багатозначність в іншій (англ. *gallant* - укр. галантний).
4. Міжмовна стилістична нееквівалентність слів та словосполучень (укр. гуманність, англ. *humanity*, ісп. *humanidad* фр. *humanity*).
5. Неархаїзм в одній мові - архаїзм в іншій {укр[^] авто - рос. авто; англ. *airplane* - рос. аероплан}.
6. Лексично вільне в одній мові - невільне в іншій (укр. ідея - англ. *idea*).
7. Термін в одній мові - нетермін в іншій (рос. резина - англ. *resin* - укр. пенальті - англ. *penalty*).
8. Слово в одній мові - словосполучення в іншій (укр. метрдотель - фр. *maitre d'hotel*; укр. шедевр - фр. *chef d'oeuvre*).

Зміна значення частіше за все носить еволюційний характер. Такі зміни значення, за словами Д. С. Лотте, бувають кількох видів: 1) Поступова зміна значення терміна відповідно до поступової зміни самого значення. 2) Різка (стрибкова) зміна значення терміна у певний період, зумовлена різкою зміною поняття, Генетично пов'язаного в тій чи іншій мірі зі старим. 3)

Поява в терміна нових значень шляхом його переносу на інше поняття, за аналогією чи системністю. 4) Розрив між значенням слова, що вживається як самостійний термін та як елемент, що входить до складового терміна або терміна-словосполучення. Розбіжності між значеннями терміна запозиченого та терміна-прототипа можуть мати місце також у момент запозичення. Найчастіше це буває через свідомий вибір якогось одного значення, або навіть (хоча це зустрічається вкрай рідко) навмисна зміна. За наявності або відсутності хоча б одного спільного значення «фальшиві друзі перекладача» поділяються на часткові інтернаціоналізми та псевдоінтернаціоналізми. В. В. Акуленко стверджував, що інтернаціоналізм не обов'язково означає ідеально досконалий еквівалент, і навіть частково «фальшиві друзі перекладача» в цілому можуть залишатися інтернаціоналізмами. При цьому «фальшиві друзі перекладача», які в різних мовах мають щось спільне у значенні (різними є лише відтінки цього значення), суттєво відрізняються від псевдоінтернаціоналізмів, тобто міжмовних омонімів, які не мають у змісті нічого спільного та є лише окремим випадком «фальшивих друзів перекладача».

Виходячи з цього, можна дійти висновку, що переважна більшість інтернаціоналізмів є частковими інтернаціоналізмами, а повні інтернаціоналізми - це також окремий випадок часткових інтернаціоналізмів.

Звичайно, ступінь розбіжності між значеннями тих чи інших лексичних паралелей не є однаковим. Тому всі лексичні паралелі, не пов'язані з мовною спорідненістю, можна розділяти на дві категорії -інтернаціоналізми та псевдоінтернаціоналізми. Інтернаціоналізми, в свою чергу, теж можна розділити на дві групи -повні та часткові.

Таким чином, з'являються три види лексичних паралелей:

1) повні інтернаціоналізми, тобто слова, що повністю збігаються в усіх значеннях в обох мовах; 2) часткові інтернаціоналізми, тобто слова, значення котрих збігаються лише частково, і 3) псевдоінтернаціоналізми, значення котрих у цих двох мовах не збігаються взагалі.

Псевдоінтернаціоналізми - це також слова, які були утворені з міжнародних морфем та не вийшли за межі

конкретної мови-продуцента, тобто не були запозичені іншими мовами (типу рос лифтер).

Таким чином, «фальшиві друзі перекладача» поєднують у собі як часткові інтернаціоналізми, так і псевдоінтернаціоналізми.

Протягом останніх десятиліть все помітнішою стає тенденція до зближення значень міжнародних термінів та поступового подолання семантичних розбіжностей. Звичайно, цей процес буде довготривалим, до того ж, остаточно позбутися «фальшивих друзів перекладача» неможливо, але стосовно побудови та стандартизації нових термінів зробити це цілком реально. Часто це підкріплюється відповідними міжнародними Документами. Так, Міжнародна Організація Стандартів (ISO) розробила спеціальний документ -International Unification of Concepts and Terms (ISO/R 860-1968/E/). У цьому документі, зокрема, говориться, що для успіху в кооперації, контактах та обміні термінологічною інформацією технічні терміни повинні мати однакове значення в усіх мовах, де вони використовуються.

Проблема визначення поняття «інтернаціоналізм»

Питання про інтернаціональне та національне у термінотворчому процесі пов'язане насамперед з проблемою встановлення критеріїв, які визначають поняття інтернаціонального та відрізняють інтернаціональні слова від звичайних наївських запозичень. Бо часто виникає плутанина між справжніми інтернаціоналізмами та простими запозиченнями з тієї причини, що будь-яке запозичення, навіть якщо його було зроблено лише однією мовою, може бути прийнято за інтернаціоналізм.

З іншого боку, в науковій термінології присутні терміни, утворені шляхом запозичення не самого слова, а лише його змістової структури. Кажучи про схожість форм інтернаціональних знаків, слід мати на увазі не тільки звучання чи написання, але й вмотивованість, чи «внутрішню форму» знаків (як їх синхронічну характеристику, «буквальне значення», що враховується носіями даної мови). При цьому

роль можуть відігравати всі три принципово можливі типи вмотивованості: 1 - фонетична, тобто прямий зв'язок звучання зі значенням; 2 - морфологічна, тобто словотворча структура складних і похідних слів; 3 - семантична, тобто синхронічно відчувана переносність значення в межах семантичної структури багатозначного слова. По суті, з морфологічною вмотивованістю слів можна також зіставити вмотивованість усталених (зокрема термінологічних) словосполучень, котра визначається значеннями зіставлених слів, їх морфологічною формою та синтаксичними відношеннями. В інтернаціоналізмів значення завжди схожі, тоді як схожість форм може спиратися на певну низку ознак.

Особливо важливим питання про критерії визначення інтернаціонального елемента та простого запозичення постає в науково-технічних термінах. Бо тут виникає природне питання: чи кожний термін іншомовного походження є інтернаціональним. І, навпаки, чи завжди є проявом пуризму переклад інтернаціонального терміноелемента.

Чіткі критерії визначення поняття інтернаціоналізму, на жаль, відсутні, і тому різні науковці тлумачать дане поняття по-різному. Наукове визначення поняття лексичного інтернаціоналізму намагався дати І. К. Білодід, стверджуючи, WP інтернаціоналізмами в мовознавстві слід називати особливо важливі форми лексичної спільності, які є міжмовною синхронічною категорією, що має прояв лише при зіткненні або зіставленні мов. На думку більшості науковців, ітернаціоналізми мають міжнаціональний характер вживання (їх не можна відносити до слів рідної мови), однакові за значенням та аналогічні за вимовою як мінімум у трьох неспоріднених мовах. При цьому вони не обов'язково мають характер запозичень (вони виходять за межі запозичень), бо багато слів рідної мови стали інтернаціоналізмами.

В усякому разі, національна форма, навіть якщо вона засвоєна якоюсь іншою мовою, може вважатися водночас інтернаціональною лише за умови, що є форми етимологічно ідентичні з нею у кількох інших мовах, що всі ці форми є схожими, а мови належать до різних мовних сімей.

Ітернаціоналізми, як правило, не вважаються елементами

окремо взятої мови, бо, таким чином, заперечуватиметься їх інтернаціональний характер. З іншого боку, чужими для тієї чи іншої мови їх теж назвати досить важко, бо це знову приведе до заперечення їх інтернаціонального характеру (інтернаціональне не може бути для когось чужим, якщо воно дійсно інтернаціональне). Звідси можна дійти висновку, що поняття «інтернаціональне» виходить за межі двох протилежних та взаємовиключних понять «своє - чуже». Це, радше, своє та чуже одночасно. Якщо в будь-якій мові будь - який іншомовний елемент вважається чужим, його інтернаціональність у такому разі ставиться під сумнів. Будь-який іншомовний елемент вважається своїм, якщо він добре засвоєний, і, навпаки, чужим він вважатиметься тоді, коли в його засвоєнні немає ніякої необхідності. Основними критеріями для віднесення будь-якого слова до числа «чужих» або «своїх», за словами Д. С. Лотте, є такі:

1. Наскільки сполучення звуків даного слова відповідає загальноприйнятим сполученням даної мови;
2. Наскільки морфологічна форма й окремі формальні приналежності слова відповідають загальноприйнятим в даній мові, гармонують з усією будовою мови;
3. Чи є похідні від слова, що розглядається, та чи, не стоїть воно окремо.

В. В. Акуленко стверджував свого часу, що поняття інтернаціоналізму має певну низку критеріїв, що відмежовують це явище від інших проявів лексичної спільності, зокрема, простих запозичень. Головний з них полягає в тому, що просто іншомовне слово торкається лише однієї мови, тоді як інтернаціоналізм стосується одразу кількох мов, до того ж, в одній мові ця категорія існувати не може. Причому інтернаціоналізм - це не обов'язково ідеальний еквівалент. Навіть деякі розбіжності у значенні не роблять той чи інший елемент менш інтернаціональним. Відносною є також схожість форм інтернаціоналізмів, яка може ґрунтуватися на одній, двох або трьох ознаках з числа вказаних. Тут, звичайно, не йдеться про абсолютну тотожність зовнішньої форми інтернаціоналізмів чи їх значень. Тотожність може проявлятися лише частково, у схожості окремих елементів за формою та значенням.

Абсолютно однаковими ці слова бути не можуть хоча б через природні розбіжності в артикуляційній базі кожної мови. Нема такої мови, котра могла б засвоїти абсолютно всі звуки, які тільки можливі у людській мові. До того ж, у переважній більшості мов можливі далеко не всі типи складу, та й фонемна дистрибуція теж буває обмежена. А якщо врахувати існування розбіжностей у системах письма щодо принципів написання, то можна дійти висновку, що схожість інтернаціональних слів може бути лише відносна.

Особливе місце тут займає питання про запозичення інтернаціональних терміноелементів. «Наукове визначення поняття лексичного інтернаціоналізму можливе саме в межах понять даної сфери. Відомо, що інтернаціоналізмами в мовознавстві називають не всі прояви інтернаціонального в мовах, а тільки особливо важливі форми міжмовної загальності у лексиці.

Інтернаціоналізми є міжмовною синхронічною категорією, котра проявляється лише у випадку зіткнення та порівняння мов».

Виходячи з усього викладеного вище, можна дати остаточне визначення поняттю «інтернаціоналізм». Отже, той чи інший елемент є інтернаціональним за умови, якщо він повністю чи частково збігається у своїй зовнішній та внутрішній формах прийнятні у трьох неспоріднених мовах.

Хоча не слід і тут абсолютизувати інтернаціональні знаки щодо присутності їх у неспоріднених мовах, бо, на думку В. В. Акуленка, їх відносність проявляється в багатьох питаннях, у тому числі таких, як генетичне відношення мов, що входять до ізоглот інтернаціоналізмів, а також співвідношення їх форм та значень. Що стосується присутності інтернаціоналізмів у неспоріднених мовах, то тут зустрічаються думки про три неспоріднені мовні сім'ї. Іноді як критерій висувається вимога, аби не менш ніж дві з таких мов були «світовими».

Проте такий критерій, на думку В. В. Акуленка, є лише умовним робочим припущенням. Інтернаціоналізми слід відрізняти від екзотизмів, які означають явища, що не мають місця в житті носіїв мови-реципієнта. Такі терміни входять до

мови-реципієнта в своєму оригінальному вигляді (фонетичне запозичення), рідше - у вигляді кальки.

З давніх часів частина лексики вживається у мовах кількох народів, між якими існували мовні контакти; білінгвізм був постійним явищем серед населення прикордонних територій. Останніми десятиріччями явищами двомовності та інтернаціоналізації лексики приділяється значна увага, завдяки чому дещо змінився традиційний погляд на цей вид лексики.

Традиційно інтернаціоналізми вважались мовними одиницями, що властиві головним чином, європейським мовам; в окремих роботах вони звужувались взагалі до греко-латинської термінології. Не завжди враховувались суттєві ознаки утворення і властивості вживання інтернаціоналізмів. Тому їх опис у лексикологіях сучасних мов носив до певної міри формальний характер, бо в одній мові це явище неможливо ні встановити, ні повністю зрозуміти. В. Акуленко першим звернув увагу на присутність інтернаціональних елементів в інших ареалах, що склалися навколо міжнародних мов епохи феодалізму. Інтернаціоналізми - це, як правило, не всі прояви багатомовних залежностей, а лише особливі форми міжмовної спільності. Такі слова, як *television*, *telephone*, *football*, окремі афікси типу - *ism* є атрибутом не лише англійської, а і багатьох інших мов. Р.А. Будагов також стверджував, що інтернаціоналізмами можуть бути не тільки прямі запозичення, але й "слова, що формуються на зразок структури відповідних іншомовних слів, але не запозичують їх матеріальної основи".

Для визначення одиниць міжнародної лексики існує кілька назв - інтернаціоналізми, інтероніми, аналогізми. Часом вживається термін регіонізм, проте він не зовсім вдалий, оскільки відбиває поняття географічного або територіального характеру.

Поштовх до визначення поняття інтернаціональності дав англійський прикметник *international*, появу якого у писемних пам'ятках датовано 1780 р. Протягом XIX ст. термін розповсюдився у європейських мовах, а у XX ст. він проник до мов усіх континентів. Міжнародність лексики за своєю суттю відносна, бо ця лексика вживається не усіма народами однаково. Загальні мовні риси називають універсаліями, проте вони

стосуються значно ширших явищ у ділянках загального мовознавства, як, наприклад, синонімії, граматичних категорій, поділу звуків на голосні і приголосні тощо. Міжнародність лексики ґрунтується на вживанні одних слів з тими ж значеннями у широкому колі мов.

Чіткі критерії визначення поняття інтернаціоналізму, на жаль, відсутні і тому різні науковці тлумачать дане поняття по-різному. Наукове визначення поняття лексичного інтернаціоналізму намагаються дати, стверджуючи, що інтернаціоналізмами в мовознавстві слід називати особливо важливі форми лексичної спільності, які є міжмовною синхронічною категорією, що має прояв лише при зіткненні або зіставленні мов.

В наш час більшість дослідників дають максимально розширені визначення, намагаючись врахувати всі можливі характеристики даного мовного феномена.

Порівняємо визначення, взяті з різних джерел. В.В. Хайрулін зауважує, що інтернаціоналізмами є загальні елементи декількох світових мов, засвоєних ними в силу генетичної спільності або взаємних культурних впливів. Інтернаціоналізми мають у результаті взаємовпливів або випадкових збігів зовні подібну форму й деякі однакові значення в різних мовах.

Подібне з цим визначення зустрічаємо у дослідника В.В. Михайленко, який стверджує, що "інтернаціоналізми, інтернаціональна лексика - слова, які виражають поняття міжнародного значення і існують у багатьох мовах світу (споріднених і неспоріднених), зберігаючи близьке або спільне значення й фонетико-морфологічну будову".

Однак, наведені вище визначення не можна вважати такими, що повністю розкривають наукове поняття та сутність інтернаціоналізмів.

На нашу думку найбільш повним насьогодні є визначення інтернаціоналізмів Рицаревой А. Е.: "під інтернаціоналізмами розуміються лексичні одиниці, що функціонують у декількох (не менш ніж у трьох) світових мовах, близькі по звуковій, графічній і семантичній формі, що є наслідком мовного контакту, що й виражають загальні для багатьох культур

поняття з галузей науки, техніки, бізнесу, політики, мистецтва, засобів комунікації". У своєму визначенні вона розкриває саму суть явища інтернаціоналізмів, причини їх виникнення та функції у лексиках мов.

На підставі цих тлумачень можна зробити висновок про те, що основною ознакою при визначенні інтернаціоналізмів вважається його функціонування у декількох мовах та спільність зовнішньої форми й семантики.

Класифікація інтернаціоналізмів

У Європі поступово сформувалася мова науки й теорії, в основу якої лягла латина. Греко-латинські корені її є сприймаються носіями європейських мов як чужі, чого не можна сказати про запозичення зі східних мов. З іншого боку, інтернаціоналізми -це не обов'язково прямі запозичення. Не кожне запозичення -це інтернаціоналізм, так само, як і не кожен інтернаціоналізм обов'язково повинен бути прямим запозиченням. Інтернаціональними можуть бути не лише зовнішня форма, написання та вимова, але й внутрішня форма, вмотивованість.

Існує кілька принципів класифікації інтернаціональних елементів. Зокрема інтернаціоналізми можуть класифікуватися за способом запозичення та за вибором джерела запозичення. За способом запозичення інтернаціоналізми можна поділити на інтернаціоналізми зі спільною зовнішньою та внутрішньою формою та інтернаціоналізми зі спільною лише внутрішньою формою. За вибором джерела запозичення інтернаціоналізми діляться залежно від етимології - на інтернаціоналізми класичного походження (взяті з мертвих класичних мов - латинської, давньогрецької, класичної арабської, санскриту тощо) та інтернаціоналізми національного походження (слова з живих мов, що стали інтернаціоналізмами).

За способом запозичення інтернаціоналізми можна поділити на інтернаціоналізми зі спільною зовнішньою та внутрішньою формою та інтернаціоналізми зі спільною лише внутрішньою формою .

За вибором джерела запозичення інтернаціоналізми діляться залежно від етимології - на інтернаціоналізми класичного походження (взяті з мертвих класичних мов - латинської, давньогрецької, класичної арабської, санскриту тощо) та інтернаціоналізми національного походження (слова з живих мов, що стали інтернаціоналізмами).

В.В. Акуленко, кажучи про схожість форм інтернаціональних знаків, звертає увагу не лише на вимову чи написання, але й на вмотивованість, або "внутрішню форму" знаків, включаючи їх синхронічну характеристику, "буквальне значення", що враховується носіями даної мови. При цьому роль можуть грати всі три принципіально можливі типи вмотивованості:

- 1 - фонетична, тобто прямий зв'язок вимови зі значенням;
- 2 - морфологічна, тобто словотворча структура складних й похідних слів;
- 3 - семантична, тобто синхронічно відчуване непряме значення у межах семантичної структури багатозначного слова.

З морфологічною вмотивованістю слів можна зіставити також вмотивованість усталених словосполучень (в тому числі й термінологічних), котра визначається значеннями складових слів, їх морфологічною формою й синтаксичними відносинами.

Таким чином основними критеріями класифікації інтернаціоналізмів є вмотивованість, чи "внутрішня форма". В.В. Акуленко пропонує свій принцип класифікації інтернаціоналізмів за способом запозичення, розрізняючи сім типів міжнародних лексичних знаків:

1. Слова, об'єднані схожістю значення, вимови, написання та вмотивованості, тобто інтернаціоналізми з однаковою словотворчою або змістовою структурою;
2. Слова, основи, морфеми, об'єднані схожістю значення, вимови та написання (*атом*);
3. Слова, об'єднані схожістю значення, вимови та вмотивованості, але не написання - спостерігається в мовах з різними системами письма та принципами написання (наприклад, інтернаціональні слова європейського походження в мовах Близького Сходу з консонантним письмом або в мовах Південної Азії зі складовим письмом);

4. Слова, морфеми та словосполучення, об'єднані спільністю значення, написання та вмотивованості при різній вимові, мають місце насамперед у мовах з загальною ієрогліфічною писемністю (наприклад, китайські елементи у японській та (частково) у корейській мові;

5. Слова, основи, морфеми, що об'єднуються схожістю лише значення та вимови при різниці у написанні та мотивації, насамперед у мовах з різними системами письма;

6. Слова, об'єднані спільністю значення й схожістю написання при різній вимові та вмотивованості - у мовах зі спільною ієрогліфічною базою;

7. Слова та форми, що об'єднані схожістю значення та вмотивованості (але не вимови та написання): *укр. хмарочос, рос. небоскрёб, англ. sky-scraper, фр. racleur de ciel, ім. grattacielo, ісп. rascacielos, рум. zgîrie-nori, латиськ. debesskrapis, індонез. pentjaka langit; або укр. крокодилові сльози, болг. крокодилски сълзи, англ. crocodile tears, нім. Krokodilsträne, ім. lacrima de crocodillo, рум. lacrimi de crocodil*.

Р. А. Будагов також стверджував, що інтернаціоналізмами можуть бути не тільки прямі запозичення, але й «слова, що формуються на зразок структури відповідних іншомовних слів, але не запозичують їх матеріальної основи». Останній вид інтернаціоналізмів можна назвати також квазіінтернаціоналізмами. І якщо абсолютні інтернаціоналізми звуться так через те, що вони є інтернаціональними як за інтернаціональні елементи з різною зовнішньою формою не можна назвати частковими через те, що цей термін закріплений за інтернаціональними, що не повністю збігаються у значенні в різних мовах за зовнішньою, так і за внутрішньою формою, то квазіінтернаціоналізми є інтернаціональними лише за своєю внутрішньою формою. Зовнішня форма в них національна, отже, елементи пуризму тут, все-таки, присутні. Тобто такі інтернаціоналізми включають у себе як інтернаціональне, так і національне. Тому такі елементи варто називати, радите, квазіінтернаціоналізмами з частковим пуризмом. Тоді проявом повного пуризму є випадки, коли внутрішня форма також не є інтернаціональною.

Одиничним випадком кальки можуть бути так звані словотворчі моделі, тобто точний переклад не складного слова, а цілого термінологічного словосполучення: англ. *rocket-karrier*, фін. *kantoraketti*, укр. ракета-носій.

За вибором джерела виділяється чотири типи інтернаціональних форм:

- 1) чисто латинські або грецькі слова (*omnibus*);
- 2) національні латинізми та еллінізми, які мають греко-латинські корені та національні закінчення (лат. *industria*, англ. *industry*, нім. *Industrie*);
- 3) національні слова, що стали інтернаціоналізмами (рос. *спутник*);
- 4) народно-латинські (романські) варіанти латинських коренів (іт. *flusso*, ісп. *flujo* - від лат. *fluxus*).

«Фактично існує більше типів міжнародної спільності знаків у лексиці мов, серед зв'язаних форм це інтернаціональні лексичні та дериваційні морфеми та основи, а серед вільних форм -інтернаціональні слова й аналоги (фонетичний, словотворчий, семантичний та фразеологічний). Вочевидь ступінь схожості, а звідси -й легкість впізнання, є суттєво різною (у таких випадках, як укр. анти-, англ. *anti*, etc.).., внаслідок чого можна говорити відповідно про явну та напівприховану міжнародність знаків, але їх особливий характер у будь-якому випадку об'єктивно підтверджується їх функцією в ситуаціях зіткнення й зіставлення мов, коли вони регулярно й масово ототожнюються за формою та, дійсно, висловлюють одне й теж, або майже одне й те ж, тим самим полегшуючи обмін інформацією носіям різних мов».

Виходячи з цього, можна дійти висновку, що переважна більшість інтернаціоналізмів є частковими інтернаціоналізмами, а повні інтернаціоналізми - це також окремий випадок часткових інтернаціоналізмів.

Отже, є три принципи класифікації інтернаціоналізмів. Основними критеріями класифікації інтернаціоналізмів є вмотивованість, від якої залежить функціонування міжнародних слів у лексиці.

Як відомо всі термінологічні одиниці можна поділити на дві великі категорії - однокомпонентні та багатоконпонентні.

Однокомпонентні терміни складаються лише з однієї лексичної одиниці. До складу багатокомпонентних термінів входять кілька лексичних одиниць. Причому терміни у вигляді

складних слів типу нім. Zolldeklaration (митна декларація) теж вважаються багатокомпонентними. Слід також відмітити, що критерієм для визначення того, чи є той чи інший термін однокомпонентним чи багатокомпонентним, служить не його зовнішня форма в якій-небудь конкретній мові, а інтернаціональна внутрішня форма. Якщо інтернаціональна внутрішня форма того чи іншого терміна складається з одного елемента, а еквівалент цього терміна в якій-небудь певній, конкретній мові складається з кількох елементів, - то, все одно, такий термін вважається однокомпонентним.

Однокомпонентні та багатокомпонентні терміни характеризуються різними структурними ознаками, тому кожен з типів цих термінів досліджувався окремо один від одного.

Однокомпонентні терміни можуть бути таких типів:

1. Абсолютні інтернаціоналізму тобто терміни, утворені шляхом прямого запозичення зовнішньої форми при збереженні інтернаціонального значення: англ. annuity, нім. Annuitat, рос. аннуитет; англ. domicile, нім- Domizil, рос. домициль; англ. reproduction, нім. Reproduktion (але рос. воспроизводство).

2. Квазіінтернаціоналізми з частковим пуризмом, тобто терміни, утворені шляхом прямого запозичення внутрішньої форми при різній (неінтернаціональній) зовнішній формі: англ. insert, нім. Einlageblatt, рос. вкладьш (в усіх трьох мовах зовнішня форма різна, але мотивація спільна); так само англ. at sight, нім. bei Sicht (але рос. ависта, від іт. a vista -за пред'явленням, за показом).

3. Неінтернаціональні терміни, утворені шляхом описового перекладу без збереження іншомовної мотивації (повний пуризм): англ. share [буквально -доля, частина] (але нім. Aktie рос. акция; від лат. actio -дія, вчинок); нім. Fragebogen [буквально - аркуш з питаннями] (але рос. анкета, від фр. enquete - розслідування, від enquerir -довідуватися, з лат. inquirere - розслідувати, шукати).

4. Неінтернаціональні запозичення, тобто терміни, утворені шляхом прямого неінтернаціонального запозичення зовнішньої форми без урахування інтернаціональної внутрішньої форми: англ. exchange [запозичення з французької мови, яке буквально означає обмін] (але нім. Borse, рос. биржа, від пізньолат. bursa -гаманець; іт. borsa, ісп. bolsa); рос. товар [від тюрк. tavar, буквально - худоба].

5. Терміни - часткові інтернаціоналізми, утворені шляхом прямого запозичення зовнішньої форми, але з іншим суфіксом: рос. зкономика (але англ. economy шл./Okonomie); англ. emitter (але нім. Emittent, рос. змитент); нім. Agentur (але англ. agency, рос. агентство).

6. Терміни - часткові інтернаціоналізми, утворені шляхом використання інтернаціонального слова для нового (неінтернаціонального) значення: нім. Filiale (у значенні «агенція»); англ. association (у значенні «блок»); рос. облигация (у значенні «bond»).

7. Описові термінологічні словосполучення з використанням інтернаціонального елемента (за своєю природою це, радше, багатокomпонентні терміни, проте вони є еквівалентами однокомпонентних термінів, тому й розглядаються серед однокомпонентних): англ. commercial discount (але нім. Dekort, рос. декорт); нім. Warenkontrolle [буквально - товарний контроль] (але англ. sorting, рос. бракераж); рос. банковский билет (але англ. banknote, нім. Banknote).

8. Національні елементи, що стали інтернаціоналізмами (окремих випадок абсолютних інтернаціоналізмів): англ. behavio(u)rism, blockade, blue chip, boycott, vendorlease, hiring, deadweight тощо; нім. Ersatz [сї:англ. ersatz) та ін.

9. Терміни, утворені шляхом прямого неінтернаціонального запозичення зовнішньої форми, але зі збереженням інтернаціональної внутрішньої форми (квазіінтернаціоналізми): англ. exhibition [запозичення з латини] (cf: нім. Ausstellung, рос. виставка); рос. вексель [від нім. Wechsel, букв. - обмін] (іт. cambiale від cambiare - міняти; ісп. letra de cambio).

10. Гібридні терміни, утворені з інтернаціонального елемента та елемента рідної мови (коренів, префіксів чи суфіксів): нім. Hedgegeschäft [слово, утворене з англійського слова hedge (національний елемент, що - став інтернаціоналізмом) та німецького слова Geschäft] [cf: англ. hedging, рос. хеджирование).

11. Терміни, утворені з іншомовного (неінтернаціонального) елемента (корінь, префікс, суфікс) та елемента рідної мови (внутрішньомовні лексичні одиниці): англ. shortage (дефіцит) [слово, утворене за допомогою англійського слова short (короткий) та французького суфікса -age]; рос. бракераж [утворено за допомогою того ж самого суфікса].

Крім того, досліджувалось також графічне оформлення однокомпонентних інтернаціональних та просто іншомовних термінів, зокрема до уваги бралися такі графічні відтінки:

- Іншомовні елементи з повним збереженням оригінального написання (тільки для мов з латинською основою): англ. agio, agiotage, bureaucratism, del credere, de jure, ersatz тощо; нім. Jury, Aval, Aviso, Allonge, Underlying, Businessman, Bordereau, Vendorlease тощо.

- Іншомовні елементи з частковим збереженням оригінального написання (тільки для мов з латинською основою): нім. Akquisiteur, Akkreditiv, Aktiva, BusineB, Valvation тощо.

- Іншомовні елементи без збереження оригінального написання (тільки для мов з латинською основою): англ. debtor (від лат. debitor), absenteeism (від лат. absentismus), attack (від фр. атаке) тощо; нім. Attacke, Bilanz, Borse, Burokratismus, Prozent, Delkredere тощо.

- Іншомовні елементи зі штучним відтворенням оригінальної форми: англ. advice (авізо; штучне відтворення оригінальної латинської форми, з якої пішло італійське слово awiso); нім. Navarie (аварія; від іт. avaria, яке пішло з араб, 'av&gr-хиба, біда), Baratt (бартер, від ст.-фр. barat, букв.-омана).

- Запозичення через посередництво третіх мов: англ. acquirer (аквізитор; можливо, через французьке посередництво); рос. девальвация (можливо, через німецьке посередництво - нім. Devaluation, лат devaluatio), дистрибьютор

(через англійське посередництво -англ. distributor, з лат. distributio -розподіл).

- Інтернаціональні терміни з національним варіантом латинського суфікса: англ. actuary, рос. актуарий (лат. actuarius); англ. anticipation, нім. Anticipation, рос. антиципация (лат. anticipatio); англ. depression, нім. Depression, рос. депрессия (лат. depressio); англ. annuity; нім. Annuitat, рос. аннуитет (лат. annuitas) тощо.

- Інтернаціональні терміни з додаванням суфікса рідної мови: англ. discounting, sorting, producer; нім. Demonetisierung, Administrieren, Diskontierung; рос. ассигнования, банкротство, визирование, грюндерство тощо.

Багатокомпонентні терміни можна розподілити залежно від наявності чи відсутності інтернаціональної внутрішньої форми, а також залежно від наявності чи відсутності інтернаціональних коренів. Інтернаціональність внутрішньої форми багатокомпонентних термінів полягає у спільності загальної схеми та наявності спільних складових частин, які можуть, у свою чергу, бути як інтернаціональними, так і національними. При цьому порядок слів, закінчення, спосіб поєднання компонентів (карбування одного слова шляхом складання основ чи утворення термінологічного словосполучення) та інші ознаки, що пояснюються особливостями граматичної будови тієї чи іншої мови, до уваги не беруться. Ступінь інтернаціональності зовнішньої форми визначається наявністю чи відсутністю інтернаціональних коренів.

Отже, багатокомпонентні терміни, залежно від ступеня їх інтернаціональності, можна розподілити за такими категоріями (та підкатегоріями, що залежать від двох нюансів, а саме -від додавання до інтернаціонального термінологічного словосполучення національних елементів та від вилучення з інтернаціонального термінологічного словосполучення одного чи кількох елементів):

А. Терміни, утворені шляхом буквального перекладу інтернаціонального словосполучення, тобто прямого калькування інтернаціональної внутрішньої форми, з повним збереженням інтернаціональних коренів: англ. capital export, нім.

Kapitalexport (але рос. вывоз капитала); англ. bank group, нім. Bankgruppe, рос. банковская группа.

1. З додаванням національного компонента: рос. анализ финансовх аспектов (але англ. financial analysis, нім. Finanzanalyse).

В. Терміни, утворені шляхом буквального перекладу інтернаціонального словосполучення, тобто прямого калькування інтернаціональної внутрішньої форми, частковим збереженням інтернаціональних коренів- англ. tax anticipations, нім. Steuerantizipation, рос. дцтинипапия налогов.

1. З додаванням національного компонента: рос. ассоциация делового сотрудничества (але англ. business association, нім. Geschäftsassoziation).

2. З вилученням деяких компонентів: англ. marketing services (але нім. Tätigkeit des Marketingdienstes, рос. деятельность маркетинговой службы).

С. Терміни, утворені шляхом буквального перекладу інтернаціонального словосполучення, тобто прямого калькування інтернаціональної внутрішньої форми, без збереження інтернаціональних коренів: англ. Treasury bills, нім. Schatzwechsel, рос. казначейский вексель.

1. З додаванням національного компонента: рос. испытание в рыночных условиях (але англ. market tests, нім. Marktversuche).

2. З вилученням деяких компонентів (у процесі дослідження таких термінів не спостерігалось).

Д. Терміни, утворені шляхом описового перекладу інтернаціонального словосполучення без збереження інтернаціональної внутрішньої форми, але з частковим збереженням інтернаціональних коренів: англ. trading profit, рос. выручка от реализации продукции.

Е. Терміни, утворені шляхом описового перекладу інтернаціонального словосполучення без збереження інтернаціональної внутрішньої форми, без збереження інтернаціональних коренів: нім. Ausgaben des Staatshaushalts, рос. государственные расходы.

Інтернаціоналізми та ареальна лексика

Як відомо, інтернаціоналізми бувають міжнародними та регіональними. Перші зустрічаються в багатьох мовах, незалежно від ареалу їхнього розповсюдження та історичних умов формування літературної норми для тієї чи іншої мови. До цієї групи належать новітні запозичення, переважно у науково-технічній термінології, а також різноманітні екзотизми. Регіональні інтернаціоналізми зустрічаються в межах певного культурно-історичного ареалу.

Протягом тривалого часу існувала помилкова думка, ніби інтернаціоналізми притаманні лише європейському ареалові, причому вони ніби можуть бути виключно греко-латинського походження. Melliet першим звернув увагу на присутність інтернаціональних елементів в інших ареалах, що склалися навколо міжнародних мов епохи феодалізму. Отже, поруч з генетичною та типологічною класифікаціями мов можна визначити також географічно-ареальну класифікацію мов, зв'язаних між собою культурно та історично.

В. В. Акуленко називає ареальну лінгвістику аспектом лінгвістичної географії та запроваджує спеціальний термін для визначення спільних рис у неспоріднених мовах у межах одного культурно-історичного ареалу (KIA) -сродство (фактично мова тут йде про різницю між генетичною та ареальною спорідненістю). Під цим терміном автор розуміє схожість, що не пояснюється генетичною спорідненістю мов. Таким чином, В. В. Акуленко робить висновок про ізогlosti ареальної спорідненості, яка, не маючи нічого спільного з генетичною спорідненістю, об'єднує в ареали мови, що не обов'язково є генетично спорідненими. Бо дуже часто генетично споріднені мови опиняються у різних ареалах, в той час як у межах одного ареалу органічно співіснують мови, що не мають між собою нічого спільного.

Особливої уваги заслуговує ареальна лексика, тобто спільний лексичний фонд у межах наявного ареалу. Це проявляється насамперед у збереженні фонематичної або графічної схожості слів, що розповсюджуються за генетичні

межі, або паралельних елементах, що виникли шляхом калькування.

Дуже часто поняття ареальної спорідненості плутають з поняттям мовного союзу (наприклад, Південно-Східна Азія <Балканський півострів>). Різниця між цими двома поняттями полягає в тому, які мовні інтерференції є критерієм даного угруповання. Отже, мовний союз визначають підсвідомі мовні інтерференції насамперед адстрат, в той час як ареали визнані дають як підсвідомі, так і свідомі інтерференції, головним чином планування корпусу мови або екстралінгвістична орієнтація (релігійна, політична тощо).

Оскільки ж переважна більшість культурно-історичних ареалів сформувалася у феодальну епоху, то головним чинником у визначенні основних культурно-історичних ареалів є релігія. Хоча слід пам'ятати, що вплив тієї чи іншої сакральної мови на лексику в різних випадках не був однаковим. В більшій мірі він відбився на мовах мусульманських народів; вплив латинської мови на західноєвропейські був значно меншим. «У термінах латинського та латиністичного типів найбільший ступінь інтернаціональної схожості можливий у письмовій формі. Орфографічна схожість особливо проявляється в англійській, французькій та частково німецькій мовах... Фонетичне письмо полегшує масам людей роботу з мовою, але ця перевага може досягатися за рахунок можливості інтернаціональної уніфікації письмових форм термінів. З цієї точки зору етимологічному принципові написання латиністичних термінів по змозі слід надавати перевагу».

Ареали лексичної спорідненості та мовного союзу є дуже близькими, але не ідентичними, за словами В. В. Акуленка, до поняття ареалу лексичних інтернаціоналізмів насамперед через те, що інтернаціоналізми пов'язані з поняттям мовної норми. Тобто, якщо чинником для визначення мовного союзу є лише підсвідомі інтерференції, культурно-історичний ареал визначають як свідомі, так і підсвідомі, то визначальником ареалу лексичних інтернаціоналізмів є виключно свідомі інтерференції, бо мовна норма -це результат лише свідомої діяльності.

З іншого боку, ареали інтернаціоналізмів, за словами В. В. Акуленка, є виключно синхронічним поняттям. Ареали інтернаціоналізмів не завжди супроводжуються регіональними проявами схожості у граматиці та фонології мов. Тому вони нерідко стають набагато ширшими за мовні союзи, хоча наявність інтернаціоналізмів значно менше говорить про ступінь близькості мов.

У теперішні часи існує кілька ареалів, що склалися під впливом великих міжнародних мов середньовіччя, а частково й нового часу. Межі ареалів встановити дуже важко, бо ці ареали

Частково перекривають один одного, створюючи на перехрестях перехідні зони. Проте кожен з цих ареалів є притаманним явному регіонові. Це європейсько-американський (християнський, атлантичний) ареал з грекою та латиною, пізніше -французькою, англійською та деякими іншими мовами; ареал Близького та Середнього Сходу й окремі мови Азії та Африки (мусульманський), насамперед з класичним арабським, а також перським центром впливу, ареал мов колишнього СРСР зі слідами впливу російської мови (частково він перекривається двома попередніми); ареал Індійського океану (південно-азійський, індуїстсько-буддійський), тобто район впливу санскриту та палі (а на північному заході Індії існує також перехідний ареал зі слідами впливу перської та арабської мов); Далекосхідний ареал з китайським та (в новітні часи) японським впливом.

За словами В. В. Акуленка, ареали не можна абсолютизувати, бо як було сказано вище, крім чистих ареалів існують також перехідні.

Протягом останнього часу вплив сакральних мов значно послабився. Хоча культурно-історичні ареали існуватимуть ще дуже довго і навряд чи зникнуть взагалі, зараз спостерігається швидко зближення ареалів, зникнення чітких меж між ними, особливо це стосується побудови нових термінів та понять. У більшості сучасних розвинених мов різних регіонів, що традиційно належать до різних культурно- історичних ареалів, вживається інтернаціональна лексика греко-латинського, англійського, французького походження, що було раніше притаманно лише європейським мовам.

Переважна більшість сучасних інтернаціональних слів належить до міжнародних. Вони зустрічаються зараз не тільки в межах європейського культурно-історичного ареалу, але й за його межами. Особливо це стосується науково-технічних термінів. Це, звичайно, зовсім не означає, що регіональні класичні мови взагалі зараз не використовуються для побудови нових термінів. Мова йде лише про проникнення європейських мов за межі європейського ареалу.

Протягом останніх десятиліть у країнах Азії та Африки спостерігаються дві конфліктуючі між собою тенденції - класикалізація (орієнтація на сакральні мови) та вестернізація (орієнтація на європейські мови).

Співвідношення інтернаціонального та національного

Виходячи з визначення понять «інтернаціоналізм» та «пуризм», виникає питання про кальку та інші види квазіінтернаціоналізмів, що мають спільну лише внутрішню форму при різниці у зовнішній. Хоча питання про те, чого більше в квазіінтернаціоналізмах - інтернаціонального чи національного, - так само, як і питання, чи є проявом пуризму калькування, запозичення лише внутрішньої форми при ігноруванні зовнішньої, ще дискутується і навряд чи остаточно буде вирішено.

Відсоткове співвідношення інтернаціонального та національного не є однаковим у різних мовах. Все залежить від преференційних тенденцій у кожній конкретній мові. Проте присутність інтернаціонального елемента в будь-якому відношенні значно полегшує спілкування між носіями різних мов. Зокрема Браун визначив такі переваги інтернаціональності галузевих термінологій: спільний лексичний фонд а) сприяє повсякденній комунікації; б) має широке застосування у вивченні та викладанні іноземних мов; в) передає інформацію стосовно культурно-історичних контактів між різними народами; г) може інтерпретуватися як словник пан-європейської культури; ґ) робить вагомий внесок у дискусії стосовно іншомовних запозичень.

Особливої уваги заслуговують випадки співіснування свого елемента та запозичення з іншої мови, коли вони означають одне й те саме поняття. При цьому інтернаціональним може виявитись саме свій елемент, якщо він має інтернаціональну внутрішню форму, в той час як запозичення може носити суто національний характер, якщо його не засвоєно іншими мовами. В даному випадку може відбуватися заміна слова рідної мови іншомовним або навпаки, або обидва елементи співіснують як синоніми. Часто запозичення має прояв навіть у тих випадках, коли рідна мова має власні засоби висловлення того чи іншого поняття. Відношення між запозиченнями та словами рідної мови стають, таким чином, досить складними: нові елементи можуть витіснити слова рідної мови або співіснувати з ними як синоніми. У випадках, коли «своє» та «чуже» слова співіснують, вони є, по суті, абсолютними синонімами, проте науковим терміном є лише останнє, тоді як перше вживається, в основному, у повсякденному мовленні. Інколи старе слово й новий термін з такої пари слів мають різні значення.

З іншого боку, будь-яке досягнення у науково-технічному прогресі в одній країні в умовах сучасних взаємовідносин між народами та між різними культурно-історичними ареалами автоматично стає досягненням всієї людської цивілізації. До того ж, це вимагає неминучого запровадження нових термінів у відповідній мові, носії котрої зробили це наукове відкриття. А перед носіями інших мов, відповідно, постає інше завдання - як саме передати ці терміни засобами рідної мови.

Рациональне співвідношення між національним та інтернаціональним першим пропонував Ляйбніц, відстоюючи своєрідний баланс між пуризмом, з одного боку, та запозиченням чужого - з іншого, визнаючи, таким чином, багатоманітність джерел поповнення лексики, багатоманітність ресурсів, які мова може використовувати для свого розвитку.

На думку Columas'a, причиною опору інтернаціональному впливові та потягу до пуризму є теза: «наша спадщина є справжньою, а тому - гарною, а все чуже - погане», В. В. Акуленко розглядає співвідношення інтернаціонального та національного в мові, виходячи зі схожості елементів до ступеня

ототожнення: з одного боку, вони мають спільні властивості (що робить їх об'єктивною міжмовною категорією), з іншого -системність та самобутність у кожній конкретній мові. Співвідношення інтернаціонального та національного, на думку вченого, не може трактуватися як протиставлення.

Навпаки, інтернаціональне є складовою частиною національного .. К. Білодід теж не протиставив інтернаціональне та національне, говорячи про співіснування обох явищ та відсутність чітких меж між ними. Як і В. В. Акуленко, він стверджував, що інтернаціональне втілюється в національному, тому інтернаціоналізація лексики є одним із шляхів розвитку мови.

Р. А. Будагов розділяв запозичення на «потрібні» та «непотрібні», підкреслюючи роль пуризму як явища, необхідного для очищення рідної мови від непотрібних запозичень. Пуризм, в такому разі, перетворюється на патріотичний рух за подальший розвиток своєї рідної мови, її національної самобутності.

Д. С. Лотте пропонував зіставити з одного боку число понять з числом термінів взагалі, а з іншого -число термінів іншомовних з числом всіх термінів й число нових іншомовних елементів -з числом всіх засвоєних елементів, що використовувались раніше в тому ж значенні в інших дисциплінах, щоб мати більш-менш точне уявлення про відсоткову кількість іншомовних термінів, «Легко перекоонатися, що нових іншомовних запозичень в чистому вигляді в будь-якій дисципліні в декілька разів менше, ніж загальне число термінів, взагалі складених з іншомовних елементів».

Інтернаціональна лексика англійського походження у сучасній українській мові

У цей час спостерігається поява особливого шару інтернаціональної лексики англійського походження, що пояснюється престижністю англійської мови і його глобальним статусом у світі. Документальним підтвердженням цього феномена служить зафіксоване в "Dictionary of European Anglicisms" за редакцією М. Горлача функціонування лексичних

одиниць англійського походження в 16 європейських мовах. Основну масу інтернаціональних елементів англійського походження становлять кореневі морфеми, що проникають в світові мови, що й володіють здатністю комбінуватися з національними афіксами. Серед тих, що зустрічаються досить часто - слова *bank, business, consult, design, disk, drive, hit, man, market, media, net, style, test*.

Говорячи про поширення англійської мови у світі мається на увазі широке вживання світовими мовами не тільки слів англійського походження, але й словотворчих елементів, таких як морфеми *cyber-, mega-, super-, -er, -gate, -(a) holic, -ing* і т.д. Незважаючи на те, що деякі з них були запозичені в англійську мову, статус інтернаціональних вони здобувають у цей час саме завдяки явищу глобалізації. Для виявлення ступеня поширення інтернаціоналізмів англійського походження в українській мові потрібно проаналізувати побутовий, художній, масово-інформаційний, науковий, офіційно-діловий і комп'ютерний дискурси, які належать до індивідуально - орієнтованого й до статусно-орієнтованого типам.

Масово-інформаційний дискурс у значній мірі насичений інтернаціоналізмами, що пояснюється традиційною сприйнятливістю ЗМІ до нових тенденцій у мові. Друковані видання, теле - і радіопрограми є не тільки сферами функціонування інтернаціональної лексики, але і її провідником в усі інші дискурси. У масово-інформаційному дискурсі можливо виділити наступні тематичні групи інтернаціоналізмів: "економіка", "політика", "комп'ютерні технології", "спорт", "громадське життя", "нові технічні поняття". У якості прикладів можна привести такі інтернаціоналізми, як *імпічмент, кілер, консалтинг, лейбл, маркетинг, піар, плеймейкер, провайдер, промоушн, рекет, унісекс, хітмейкер, чат, юзер, футбол, гандбол, ватерполо, бізнес, рекет, маркетинг, бюджет, чек, банкнот, менеджер*.

У комп'ютерному дискурсі факт наявності великого числа інтернаціоналізмів англійського походження пояснюється тим, що в теперішній час англійська мова є в усьому світі основною мовою спілкування в Інтернеті й мовою комп'ютерних технологій, лексичні одиниці, які належать саме їй

запозичуються багатьма мовами. В якості прикладів лексичних одиниць даної групи приведемо наступні: *геймер, мейло, плагін, принтавати, сайт, hotmail, e-mail*.

Науково-технічна термінологія традиційно вважалася пріоритетною для інтернаціональної лексики, оскільки основна кількість термінів утворювалася за допомогою інтернаціональних морфем греко-латинського походження. У результаті зсуву акценту на англійську мову як джерело даної лексики й під впливом інтенсивного розвитку комп'ютерних технологій науково-технічна термінологія насичується одиницями англійського походження. Прикладами сучасних інтернаціональних термінів служать такі слова, як *інтерфейс, конектор, процесор, рейтинг, сиді - чейнджер, трек тюнер*.

Офіційно-діловий дискурс, представлений офіційно-документальним і побутово-діловим форматами, незважаючи на замкнутість і ізольованість, відкритий для нової лексики, особливо англійського походження. Це пояснюється, по-перше, переважним положенням англійської мови при здійсненні міжнародних дипломатичних і ділових контактів, і, по-друге, глобалізацією економіки, що веде до використання глобального англійського в якості єдиної мови спілкування й, як наслідок, появи загального фонду інтернаціональної лексики англійського походження. Характерними прикладами є *віце-спікер, мерчендайзер, саміт, самплінг, топ-менеджмент*.

У побутовому дискурсі, проаналізованому на прикладі молодіжного жаргону, представлені інтернаціоналізми, що зберігають оригінальне значення, і гібриди, утворені приєднанням до іноземного кореня російського суфікса, приставки або закінчення, що впливають на зміну значення слова-джерела. Аналіз проводився на матеріалі словників молодіжного жаргону й сленгу, а також публікацій у ЗМІ, орієнтованих на молодь. У даній сфері інтернаціоналізми утворюють тематичні групи "спорт", "музика", "дозвілля", "хіпі-культура", "комп'ютерні ігри" і т.д. У якості прикладів можна привести такі лексичні одиниці, як *гамити, дринчати, клаббер, мен, піпл, окей, меседж, бойфренд, комфорт, джемпер, френч, смокінг, біфштекс, кекс*. Особливої уваги заслуговує відстеження й систематизація вокабуляра молодіжного жаргону,

що інтенсивно поповнюється інтернаціональною лексикою англійського походження.

Таким чином, всі ці приклади підтверджують факт появи великої кількості інтернаціональної лексики англійського походження внаслідок пріоритетної позиції в якості глобальної мови. Також можна відзначити проникнення інтернаціоналізмів у всі сфери людської мовної діяльності. Англійська мова, що поширюється й функціонує в теперішній час, забезпечує міжнародне спілкування й сприяє об'єднанню світового співтовариства, особливо у сферах науки й техніки.

Оскільки запозичення є результатом тривалої історичної взаємодії мов та їхнього змішування, то запозичення займають значне місце у лексиці багатьох мов. Підсилена взаємодія мов при зростаючій ролі культурних та економічних зв'язків між народами та країнами, а також при глобалізації, призводить до виникнення особого шару запозичень, що йменуються інтернаціональними словами (інтернаціоналізмами).

Інтернаціоналізми - це не обов'язково прямі запозичення, і не кожне запозичення - це інтернаціоналізм. Інтернаціональними можуть бути не лише зовнішня форма, написання та вимова, але й внутрішня форма, вмотивованість

Однак, слід зазначити, що у різних дослідженнях співвідношення інтернаціоналізмів та запозичень трактується по-різному. Здебільшого інтернаціональні лексеми вважають складовою частиною запозичень. Проте деякі науковці заперечують таке ототожнення. На думку В.В. Акуленка, між запозиченнями та інтернаціоналізмами існує принципова різниця: "інтерна-ціоналізми є об'єктивно існуючою міжмовною категорією синхронії із своїми специфічними характеристиками, а запозичення - це діахронічна категорія, яка є умовною для певного синхронного зрізу існування мови". Така методологічна різниця має принциповий характер.

Щодо того, чи слід віднести інтернаціоналізми до запозичень чи до окремо існуючої групи слів, А.Д. Олійник вважає, що інтернаціоналізм - це дуже широке поняття, яке не завжди збігається з поняттям "інтернаціональної лексики" (з огляду на існування так званих "семантичних інтернаціоналізмів" зовнішня форма яких у кількох

неспоріднених мовах не завжди буває подібною). Інтернаціоналізми є особливою категорією термінів, яка онтологічно пов'язана із запозиченнями, які, однак, слід розглядати не в діяхронічному, а в синхронічному аспекті. Таким чином, очевидним стає той факт, що через глобалізацію та підсилену взаємодію мов виникає особий шар запозичень, що йменуються інтернаціональними словами. Безперечним є те, що інтернаціоналізми є невід'ємною частиною словникового складу мови при зростаючій ролі культурних та економічних зв'язків між народами та країнами.

Інтернаціональна лексика англійського походження у сучасній українській мові. У цей час спостерігається поява особливого шару інтернаціональної лексики англійського походження, що пояснюється престижністю англійської мови і його глобальним статусом у світі. Документальним підтвердженням цього феномена служить зафіксоване в "Dictionary of European Anglicisms" за редакцією М. Горлача функціонування лексичних одиниць англійського походження в 16 європейських мовах. Основну масу інтернаціональних елементів англійського походження становлять кореневі морфеми, що проникають в світові мови, що й володіють здатністю комбінуватися з національними афіксами. Серед тих, що зустрічаються досить часто - слова *bank, business, consult, design, disk, drive, hit, man, market, media, net, style, test*

Говорячи про поширення англійської мови у світі мається на увазі широке вживання світовими мовами не тільки слів англійського походження, але й словотворчих елементів, таких як морфеми *cyber-, mega-, super-, -er, -gate, -(a) holic, -ing* і т.д. Незважаючи на те, що деякі з них були запозичені в англійську мову, статус інтернаціональних вони здобувають у цей час саме завдяки явищу глобалізації. Для виявлення ступеня поширення інтернаціоналізмів англійського походження в українській мові потрібно проаналізувати побутовий, художній, масово-інформаційний, науковий, офіційно-діловий і комп'ютерний дискурси, які належать до індивідуально-орієнтованого й до статусно-орієнтованого типам..

Масово-інформаційний дискурс у значній мірі насичений інтернаціоналізмами, що пояснюється традиційною

сприйнятливостю ЗМІ до нових тенденцій у мові. Друковані видання, теле - і радіопрограми є не тільки сферами функціонування інтернаціональної лексики, але і її провідником в усі інші дискурси. У масово-інформаційному дискурсі можливо виділити наступні тематичні групи інтернаціоналізмів: "економіка", "політика", "комп'ютерні технології", "спорт", "громадське життя", "нові технічні поняття". У якості прикладів можна привести такі інтернаціоналізми, як *імпічмент*, *кілер*, *консалтинг*, *лейбл*, *маркетинг*, *піар*, *плеймейкер*, *провайдер*, *промоушн*, *рекет*, *унісекс*, *хітмейкер*, *чат*, *юзер*, *футбол*, *гандбол*, *ватерполо*, *бізнес*, *рекет*, *маркетинг*, *бюджет*, *чек*, *банкнот*, *менеджер*.

У комп'ютерному дискурсі факт наявності великого числа інтернаціоналізмів англійського походження пояснюється тим, що в теперішній час англійська мова є в усьому світі основною мовою спілкування в Інтернеті й мовою комп'ютерних технологій, лексичні одиниці, які належать саме їй запозичуються багатьма мовами. В якості прикладів лексичних одиниць даної групи приведемо наступні: *геймер*, *мейло*, *плагін*, *принтавати*, *сайт*, *hotmail*, *e-mail*.

Науково-технічна термінологія традиційно вважалася пріоритетною для інтернаціональної лексики, оскільки основна кількість термінів утворювалася за допомогою інтернаціональних морфем греко-латинського походження. У результаті зсуву акценту на англійську мову як джерело даної лексики й під впливом інтенсивного розвитку комп'ютерних технологій науково-технічна термінологія насичується одиницями англійського походження. Прикладами сучасних інтернаціональних термінів служать такі слова, як *інтерфейс*, *конектор*, *процесор*, *рейтинг*, *сіді* - *чейнджер*, *трек тюнер*.

Офіційно - діловий дискурс, представлений офіційно - документальним і побутово-діловим форматами, незважаючи на замкнутість і ізольованість, відкритий для нової лексики, особливо англійського походження. Це пояснюється, по-перше, переважним положенням англійської мови при здійсненні міжнародних дипломатичних і ділових контактів, і, по-друге, глобалізацією економіки, що веде до використання глобального англійського в якості єдиної мови спілкування й, як наслідок,

появи загального фонду інтернаціональної лексики англійського походження. Характерними прикладами є *віцеспікер, мерчендайзер, саміт, самплинг, топ-менеджмент*.

У побутовому дискурсі, проаналізованому на прикладі молодіжного жаргону, представлені інтернаціоналізми, що зберігають оригінальне значення, і гібриди, утворені приєднанням до іноземного кореня російського суфікса, приставки або закінчення, що впливають на зміну значення слова-джерела. Аналіз проводився на матеріалі словників молодіжного жаргону й сленгу, а також публікацій у ЗМІ, орієнтованих на молодь. У даній сфері інтернаціоналізми утворюють тематичні групи "спорт", "музика", "дозвілля", "хіпі-культура", "комп'ютерні ігри" і т.д. У якості прикладів можна привести такі лексичні одиниці, як *гамити, дринчати, клаббер, мен, піпл, окей, меседж, бойфренд, комфорт, джемпер, френч, смокінг, біфштекс, кекс*. Особливої уваги заслуговує відстеження й систематизація вокабуляра молодіжного жаргону, що інтенсивно поповнюється інтернаціональною лексикою англійського походження.

Таким чином, всі ці приклади підтверджують факт появи великої кількості інтернаціональної лексики англійського походження внаслідок пріоритетної позиції в якості глобальної мови. Також можна відзначити проникнення інтернаціоналізмів у всі сфери людської мовної діяльності. Англійська мова, що поширюється й функціонує в теперішній час, забезпечує міжнародне спілкування й сприяє об'єднанню світового співтовариства, особливо у сферах науки й техніки.

Інтернаціоналізми в українській термінології

У цей час спостерігається поява особливого шару інтернаціональної лексики англійського походження, що пояснюється престижністю англійської мови і його глобальним статусом у світі. Документальним підтвердженням цього феномена служить зафіксоване в "Dictionary of European Anglicisms" за редакцією М. Горлача функціонування лексичних одиниць англійського походження в 16 європейських мовах. Основну масу інтернаціональних елементів англійського

походження становлять кореневі морфеми, що проникають в світові мови, що й володіють здатністю комбінуватися з національними афіксами. Серед тих, що зустрічаються досить часто - слова *bank, business, consult, design, disk, drive, hit, man, market, media, net, style, test*.

Говорячи про поширення англійської мови у світі мається на увазі широке вживання світовими мовами не тільки слів англійського походження, але й словотворчих елементів, таких як морфеми *cyber-, mega-, super-, -er, -gate, -(a) holic, -ing* і т.д. Незважаючи на те, що деякі з них були запозичені в англійську мову, статус інтернаціональних вони здобувають у цей час саме завдяки явищу глобалізації. Для виявлення ступеня поширення інтернаціоналізмів англійського походження в українській мові потрібно проаналізувати побутовий, художній, масово-інформаційний, науковий, офіційно-діловий і комп'ютерний дискурси, які належать до індивідуально-орієнтованого й до статусно-орієнтованого типам.

Масово-інформаційний дискурс у значній мірі насичений інтернаціоналізмами, що пояснюється традиційною сприйнятливістю ЗМІ до нових тенденцій у мові. Друковані видання, теле - і радіопрограми є не тільки сферами функціонування інтернаціональної лексики, але і її провідником в усі інші дискурси. У масово-інформаційному дискурсі можливо виділити наступні тематичні групи інтернаціоналізмів: "економіка", "політика", "комп'ютерні технології", "спорт", "громадське життя", "нові технічні поняття". У якості прикладів можна привести такі інтернаціоналізми, як *імпічмент, кілер, консалтинг, лейбл, маркетинг, піар, плеймейкер, провайдер, промоушн, рекет, унісекс, хітмейкер, чат, юзер, футбол, гандбол, ватерполо, бізнес, рекет, маркетинг, бюджет, чек, банкнот, менеджер*.

У комп'ютерному дискурсі факт наявності великого числа інтернаціоналізмів англійського походження пояснюється тим, що в теперішній час англійська мова є в усьому світі основною мовою спілкування в Інтернеті й мовою комп'ютерних технологій, лексичні одиниці, які належать саме їй запозичуються багатьма мовами. В якості прикладів лексичних

одиниць даної групи приведемо наступні: *геймер, мейло, плагін, принтавати, сайт, hotmail, e-mail*.

Науково-технічна термінологія традиційно вважалася пріоритетною для інтернаціональної лексики, оскільки основна кількість термінів утворювалася за допомогою інтернаціональних морфем греко-латинського походження. У результаті зсуву акценту на англійську мову як джерело даної лексики й під впливом інтенсивного розвитку комп'ютерних технологій науково-технічна термінологія насичується одиницями англійського походження. Прикладами сучасних інтернаціональних термінів служать такі слова, як *інтерфейс, конектор, процесор, рейтинг, сіді - чейнджер, трек тюнер*.

Офіційно-діловий дискурс, представлений офіційно-документальним і побутово-діловим форматами, незважаючи на замкнутість і ізольованість, відкритий для нової лексики, особливо англійського походження. Це пояснюється, по-перше, переважним положенням англійської мови при здійсненні міжнародних дипломатичних і ділових контактів, і, по-друге, глобалізацією економіки, що веде до використання глобального англійського в якості єдиної мови спілкування й, як наслідок, появи загального фонду інтернаціональної лексики англійського походження. Характерними прикладами є *віце-спікер, мерчендайзер, саміт, самплінг, топ-менеджмент*.

У побутовому дискурсі, проаналізованому на прикладі молодіжного жаргону, представлені інтернаціоналізми, що зберігають оригінальне значення, і гібриди, утворені приєднанням до іноземного кореня російського суфікса, приставки або закінчення, що впливають на зміну значення слова-джерела. Аналіз проводився на матеріалі словників молодіжного жаргону й сленгу, а також публікацій у ЗМІ, орієнтованих на молодь. У даній сфері інтернаціоналізми утворюють тематичні групи "спорт", "музика", "дозвілля", "хіпі-культура", "комп'ютерні ігри" і т.д. У якості прикладів можна привести такі лексичні одиниці, як *гамити, дринчати, клаббер, мен, піпл, окей, меседж, бойфренд, комфорт, джемпер, френч, смокінг, біфштекс, кекс*. Особливої уваги заслуговує відстеження й систематизація вокабуляра молодіжного жаргону,

що інтенсивно поповнюється інтернаціональною лексикою англійського походження.

Таким чином, всі ці приклади підтверджують факт появи великої кількості інтернаціональної лексики англійського походження внаслідок пріоритетної позиції в якості глобальної мови. Також можна відзначити проникнення інтернаціоналізмів у всі сфери людської мовної діяльності. Англійська мова, що поширюється й функціонує в теперішній час, забезпечує міжнародне спілкування й сприяє об'єднанню світового співтовариства, особливо у сферах науки й техніки.

Українська мова належить до європейської мовної зони, основу інтернаціоналізмів якої становлять грецькі або латинські корені, хоч інтернаціоналізмом у цьому ареалі може стати й назва, утворена на ґрунті будь-якої іншої європейської мови, що проникла в неблизькоспоріднені мови.

Протягом ХХ століття в різні терміносистеми нової української мови увійшла величезна кількість поширених у західноєвропейських мовах термінів. На українському мовному ґрунті вони нерідко ставали єдиними назвами спеціальних наукових понять, що забезпечувало одну з найважливіших властивостей терміна - однозначну відповідність наукового поняття і його найменування.

Проте прагматичний підхід до терміна як такого, що вказує тільки на поняття, вступає в суперечність із фундаментальними засадами набування знань, основу яких становить думка про те, що найлегше й найприродніше людина формує знання й пізнає світ засобами рідної мови. Тому перед упорядниками різноманітних терміносистем української мови після національно-визвольних змагань 1918-20-их років постало нелегке завдання органічно вписати міжнародну термінологіку в систему тогочасної української літературної мови, щоб українська наукова мова ставала не тільки засобом спілкування між ученими певної галузі, а й виконувала роль найприроднішого розповсюджувача й популяризатора наукових знань серед широких кіл українців, що неможливо було здійснити без добору національних відповідників до низки міжнародних термінів. У зв'язку з цим протягом 20-их років ХХ ст. терміни-інтернаціоналізми засвоювали п'ятьма способами:

1) позичання без перекладу (найбільш поширений спосіб): *автоколіматор, агрегат, адіябата, адсорбція, блок, болометр, поляризація*;

2) заміна міжнародного терміна національним відповідником (рідко): *двочлен* (замість *біном*), *куля* (*сфера*), *сустав* (*шарнір*), *стояк* (*цитатив*);

3) розташування національного відповідника перед інтернаціоналізмом, що, очевидно, свідчило про надавання переваги першому: *чинник, агент; кружало, диск; мірило, масштаб; чоло хвилі, фронт хвилі*;

4) розташування новоствореного національного відповідника після міжнародного терміна: *абсорбція, вбирання; абсорбціометр, вбиромір; адгезія, прилипність; біфіляр, двонитник; вібратор, коливальник; дисперсія, світлорозсів; монохорд, однострун; телеметрія, далекомірювання*;

5) узгодження правопису ряду термінів (*магнет, хемія*) і їх роду (*атмоліза, аналіза, анода еліпса, катода, фотоліза*) із західноєвропейськими мовними взірцями, а не поширеними на той час формами російської мови (рос. *магнит, химия; атмоллиз, анализ, анод, эллипсис, катод, фотолиз*).

Довгий час українська наукова мова засвоювала нові інтернаціоналізми тільки через посередництво російської мови. Дискусій про національні відповідники міжнародних термінів наразі не ведуть.

Досить часто сперечаються про способи засвоєння прикметників-інтернаціоналізмів. У низці похідників позичені суфікси семантично порожні, тому без них можна обійтися і додавати український суфікс - н - не до прикметникового суфікса, а до кореня: *функція* - функційний, але функціонал - функціональний; *диференціювати* - диференційний, але *диференціал* - диференціальний, *гармонійий* і *гармонічний* (з різними значеннями).

Відновлено деякі прикметники, утворені від термінів-інтернаціоналізмів за допомогою українського суфікса - ов-: *процесовий, тритомовий*. Однак такий засуджений у 30-ті роки ХХ ст. національний заміник іншомовних суфіксів реабілітовано не до кінця: давно відомі утвори від інтернаціоналізмів *атомовий, спортовий, призмовий* та інші

прикметники такого типу й до сьогодні старанно замінюють ближчими до російської *атомний, спортивний, призматичний* тощо.

Ще один цікавий приклад усування міжнародного суфікса - це додавання українського дієслівного суфікса - ува - безпосередньо до кореня, усуваючи міжнародний терміноелемент - суфікс - из-/-із-: каналувати (а не каналізувати), стандартувати (а не стандартизувати) або інший суфікс кондиціювати (а не кондиціонувати).

Деякі українські вчені притримуються думки, що інтернаціоналізми можуть засмічувати лексику нашої мови. На думку професора Б. Степанишина, лексика мовця характеризується найперше її чистотою, синонімічним багатством, нормативністю вимови і, зрештою, співвідношенням рідних (українських) і чужомовних слів. Професор і митрополит Іван Огієнко застерігав інтелігенцію від засмічення української мови зайвими іншомовними словами. Засвоєння таких слів, на його думку, свідчить про захоплення іноземщиною та про те, що люди охоплені почуттям своєї меншовартості перед іноземцями. Можна спостерігати, як уже навіть не десятками, а сотнями викидаємо в забуття рідні, ясні, милозвучні слова природного українського мовлення. Це насамперед робиться у сфері журна-лістики та вищих колах науки. Справжній патріот рідної мови не скаже "акомпанемент", "інтенсифікація", "адекватний", "акцент", оскільки є споконвічні наші слова *супровід, посилення, тотожний, наголос*.

Проте є, звичайно, чимало інтернаціональних слів, без яких у мовному спілкуванні обійтися важко, а то й взагалі неможливо (особливо коли йдеться про наукові та технічні поняття). Отже, протягом XX століття й у теперішній час в різні терміносистеми нової української мови увійшла величезна кількість поширених у західноєвропейських мовах термінів. У підсумку виходить, що зроблено тільки деякі кроки на шляху до повернення зовнішній форми інтернаціоналізмів питомих українських рис.

Проблеми перекладу міжнародних слів

Проблема перекладу інтернаціональної лексики на сьогоднішній день одна з найактуальніших, але, на жаль, вона не так багато вивчалася. Перекладачеві доводиться остерігатися не тільки численних псевдоінтернаціоналізмів, які можуть збити з пантелику навіть досвідченого професіонала, і повністю перекрутити зміст вислову, але і складнощів, які можуть виникнути при виборі між збереженням інтернаціональної форми і підбором однокореневого еквівалента рідної або іноземної мови. Також, складнощі перекладу інтернаціональної лексики полягають в тому, що перекладач, особливо початківець, часто забуває про таке поняття, як "вживаність слова" (usage), і, знаходячись під враженням знайомої графічної форми слова, припускає у перекладі буквалізми і порушує норми рідної мови (мови перекладу), особливо в області сполучуваності слів. Наприклад: *Маніфестація* пройшла без *інцидентів*. - *The demonstration passed off without incident*. У цьому реченні було би помилкою переклад слова *маніфестація* англійським *manifestation*, тому що у значенні "маніфестація" це слово вживається дуже рідко, але є відповідник *demonstration*. Слово *manifestation* вживається в англійській мові у значенні "прояв".

Тим часом "слова, що асоціюються і ототожнюються (завдяки схожості в плані вираження) в двох мовах, в плані змісту не повністю відповідають або навіть повністю не відповідають один одному. Саме тому слова такого типу отримали у французькому мовознавстві назву *faux amis du traducteur* - "фальшивих друзів перекладача. Схожість графічної форми цих слів часто буває причиною помилок. Наприклад: Театр Глоуб ставить *спектаклі* по Шекспіру. - *Globe theatre puts on plays by Shakespear*]. У даному випадку ми використовуємо англійський відповідник *play*, а не графічно схоже слово *spectacles*, яке означає "окуляри". Прикладом є слово *routine*, яке має щонайменше чотири значення ("сталий порядок дій, розпорядок; консервативний метод роботи; математична програма; поточний, заведений"), а подібне за формою українське слово "рутина" має щонайбільше два значення

(зазначені перше і друге). Таким чином, зауваження про встановлений режим, порядок роботи (*routine*), зроблене героєм розповіді Р. Бредбері, космонавтом по професії, з метою погасити інтерес сина до космічних польотів, перетворюється в переведенні в приписування цим польотам консерватизму: - Скажи, як там, в космосі?. Півхвилини батько стояв мовчки, підшукуючи відповідь, потім знизав плечима. - Там. це краще всього самого кращого в житті. - Він осікся. - Та ні, нічого особливого. Рутини. Тобі б не сподобалося". It was agony not knowing if she would live. She was in *agony* of tears. Українське слово *агонія* має вузьке значення: останні, переважно рухові, прояви життєвих функцій, що передують смерті. В англійській мові, крім значення *very severe pain*, воно має значення *a very sad, difficult, or unpleasant situation*.

У деяких випадках власне інтернаціоналізм не може бути вжитим при перекладі у зв'язку з різною сполучуваністю слів у різних мовах або через причини стилістичного характеру: . *he was strongly built, with curly hair that seemed to show all the vitality of a fine constitution*.

Слово *constitution* у цьому прикладі вжито у значенні *the ability of your body to fight disease and illness*. В українській мові слово конституція також має це значення (комплекс функціональних та анатомічних особливостей організму людини, що визначає його реакцію на різні (в т. ч. й хвороботворні) впливи зовнішнього середовища). Однак у такому значенні це слово є спеціальним медичним терміном

"Фальшиві друзі перекладача" вводять в оману не тільки перекладачів-початківців, але і досвідчених майстрів. При перекладі з рідної мови на іноземний ця проблема має особливу специфіку. Отже, не треба забувати про те, що у схожого за формою англійського слова може бути не одне, а декілька значень (причому в останніх воно може використовуватися в мові навіть частіше, ніж в першому), а також, не можна ігнорувати другорядні значення таких слів.

Інтернаціоналізми і псевдоінтернаціональні слова у науково-технічних текстах та текстах офіційно-ділового стилю

Англійські загальнонаукові інтернаціоналізми набувають в науково-технічних текстах певну якісну специфіку. Вони збагачуються зв'язками, створюють нові словосполучення і часто потребують нових еквівалентів перекладу, яких немає у словнику. Це спричиняє труднощі при перекладі. Необхідно враховувати таку специфіку і уникати помилок перекладу. Таким чином, для адекватного перекладу необхідно знати закономірності і способи перекладу інтернаціональних слів. Інколи вживання інтернаціональних значень при перекладі англійських інтернаціоналізмів на українську мову приводить до порушення стилістичних норм мови і стилю української науково-технічної літератури.

Переклад інтернаціональних слів ускладнюється тим, що в сполученні з іншим словом воно набуває в науково-технічних текстах певну специфіку. Наприклад: *revolutionary changes in tube design* - значні зміни в конструкції труби; *massive tube failures* - сильні пошкодження труби, а не масивні пошкодження труби.

Інтернаціональні слова-прикметники *optimistic*, *pessimistic* перекладаються в науково-технічних текстах як "завищений" і "занижений" відповідно: *optimistic percent* - завищений процент; *theory is pessimistic* - розрахунок дає занижені результати.

Зустрічаються і "псевдо друзі у квадраті", наприклад: *instrument air*. Ми вже знаємо, що *instrument* означає "прибор, прилад", але повітря у приборах не використовується, тому термін "приладне повітря" не підходить - впоравшись з одним "псевдо другом", ми зіштовхнулися з іншим. І дійсно, у виробничих умовах зжате повітря використовується у пневматичних інструментах, але назвати його "інструментальним" було б некоректно, тому що він використовується у пневматичних регуляторах. Пневматичні регулятори відносяться до пневматичної системи автоматики. На підприємствах об'єднану службу, яка займається автоматикою і приборами, називають службою контрольно-

вимірювальних приборів і автоматики (КВПіА). Тому точніше перекласти *instrument air* як "повітря КВПіА".

У багатьох випадках відповідне англійське слово має більше значень, з яких тільки одне-два значення є тотожними. Той факт, що часто подібні англійські слова характеризуються більш розгалуженою семантичною структурою, ніж відповідні українські слова, має важливі наслідки для перекладацької практики: переклад міжмовних омонімів з англійської мови на українську приховує у собі більше можливостей помилок, ніж переклад таких слів з української на англійську мову, тому що англійське слово може бути вжитим не у тому значенні, що омонімічне йому українське слово. *All examples are taken from actual texts.* - Всі приклади беруться з даних текстів. Прикметник *actual* в англійській мові має щонайменше 3 значення: "фактичний, реальний, дійсний; теперішній, сучасний; актуальний, той, що має значення"), а подібне за формою українське слово актуальний має тільки два значення ("важливий; нагальний, насущний"). Тому це слово можна вважати частковим інтернаціоналізмом. *The manuscript was apparently completed in 1990.* - *Рукопис* було напевно завершено у 1990 році. Слово *manuscript* в англійській мові має як іменник тільки одне значення "рукопис", а схоже за зовнішнім ознакам українське слово "манускрипт" означає "стародавній рукопис". Цей інтернаціоналізм є повним псевдо інтернаціоналізмом. Тобто, якщо у реченні йде мова про 1990 рік, а не про стародавні часи, то відповідник "манускрипт" тут недоречний, а тому перекладаємо словом *рукопис*. *This is dramatically illustrated by Erics.* - Це ефектно ілюструється Еріком. Прислівник *dramatically* в англійській мові означає "яскраво, ефектно, вражаюче; сильно). Якщо перекладати це слово українською калькою "драматично", це буде означати "те, що характеризується драматизмом, напругою обставин". Але *dramatically* у сполученні з дієсловом *to illustrate* має перекладатися не як "драматично", а як "ефектно".

Thus, the issue that this addresses is far from trivial. - Таким чином, проблема, що досліджується, достатньо суттєва. В англійській мові "trivial" має значення "звичайний, тривіальний; несуттєвий, незначний; обмежений; ненауковий, народний", а

схожий прикметник "тривіальний" в українській мові означає "той, що втратив оригінальність, свіжість; вульгарний, банальний". Інтернаціоналізм *trivial* відноситься до часткових псевдоінтернаціоналізмів.

У всіх наведених вище прикладів ілюструється переклад псевдоінтернаціоналізмів. Багато з англійських слів мають семантичні відповідники майже однакового зовнішнього вигляду. "Якщо перекладач стикається у тексті оригіналу із словом, подібним за формою певному українському слову, це повинно бути попередженням йому уважніше поставитися до аналізу конкретного значення англійського слова з тим, аби не припуститися помилки через неврахування всіх значень англійського слова".

З наведених вище прикладів перекладу інтернаціональної лексики аж ніяк не випливає висновок про те, що переклад такої лексики взагалі не припускає використання дослівного перекладу. Виключення подібної можливості з ресурсів перекладача було б рівнозначно збіднінню творчих прийомів його роботи. У ряді випадків перекладач має повне право передавати кореневе значення слова буквально, але лише тоді, коли відчуття мови й досвід підказують йому, що пропонуваний їм переклад для даної конкретної ситуації саме і являє собою адекватну передачу думки оригіналу. Наведемо ряд прикладів: The last *summit* of 25 European Union *leaders* (the next will have 27) on December 14th-15th may mark a turning-point: the *moment* the EU changed its main topic of *discussion* from its own *expansion* to the attempt to revive its failed *constitution*.

У цьому реченні нараховується 6 інтернаціоналізмів: *summit*, *leaders*, *moment*, *discussion*, *expansion*, *constitution*. Усі вони мають дуже близькі за формою слова в українській мові: самміт, лідер, момент, дискусія, експансія, конституція. Слово *summit* в англійській мові має 2 значення ("вершина, найвища ступінь, межа; зустріч або рада глав урядів"), в українську мову це слово запозичено з англійської і має лише одне значення (зазначене друге), тому при перекладі речення, слід використовувати саме *саміт*. У свою чергу, *leader* теж має багато значень в англійській мові, але у контексті цього речення

мається на увазі значення "лідери держав Європейського Союзу".

Отже, це приклади справжніх інтернаціоналізмів, в яких значення повністю збігаються у двох мовах.

Що стосується слів *moment*, *discussion*, *expansion*, *constitution*, то вони вважаються частковими псевдоінтернаціоналізмами, тому що в англійській мові вони мають набагато більше значень, ніж в українській. Але всі вони будуть перекладатися подібними за формою українськими відповідниками: Нещодавній *саміт* 25-ти *лідерів* країн-членів ЄС, який відбувся з 14 по 15 грудня (наступний відбудеться 27 грудня), можна вважати поворотним пунктом: *моментом*, коли ЄС змінив головну тему *дискусій* стосовно своєї *експансії* на спробу відновити запровадження *конституції*, що раніше зробити не вдалося.

Інтернаціональні слова, які повністю співпадають за значенням, зустрічаються доволі рідко. Але інколи у текстах офіційно-ділового стилю наявні речення зі справжніми інтернаціоналізмами. Angela Merkel, the German chancellor, has declared that she will use her six-month *presidency* of the EU, which starts on January 1st, to restart the stalled *process* of getting a European Union constitution approved.

У цьому реченні такі інтернаціоналізми, як *presidency* і *process* мають певні особливості. *Presidency* в англійській мові має два значення ("президентство; головування"), але адекватним перекладом на українську мову буде слово *головування*, тому що посади президента ЄС, як такої, не існує. Іменник *process* перекладаємо графічно однаковим українським відповідником *процес*. Даний аналіз підтверджує той факт, що обидва слова відносяться до справжніх інтернаціоналізмів. Отже, переклад буде таким: Ангела Меркель, канцлер Німеччини, проголосила, що вона використає своє шестимісячне *головування* у ЄС, яке розпочнеться 1 січня, з метою відновити призупинений *процес* затвердження Європейським Союзом конституції.

Таким чином, коли текст містить справжні інтернаціоналізми, то це суттєво полегшує процес перекладу. Наведемо приклади:

The plan is that, armed with this agreement, European leaders will gather for another "intergovernmental conference" in the second half of the year, to do whatever deals are needed to make the treaty acceptable to all. - *План полягає у тому, щоб лідери Європейських країн, маючи договір, зібралися на іншу "міжурядову конференцію" у другій половині року для підписання усіх необхідних угод, щоб розробити прийнятний для всіх договір.*

The Germans hope that Gordon Brown, like Nicolas Sarkozy, will be ready to push a new treaty through parliament, without a referendum. - *Німці сподіваються, що Гордон Браун, подібно до Ніколя Саркозі, буде готовий провести новий договір через парламент без референдуму.*

Victory may enable him to claim a mandate, and have such a mini-treaty ratified by the National Assembly, avoiding the need for a second referendum - *Перемога може дати йому можливість, уникаючи потреби в повторному референдумі, затвердити свій мандат і мати, так би мовити, міні-угоду, ратифіковану Національною Асамблеєю.*

Yet it is not clear how seriously any promises to Turkey (or other countries) should be taken . - *І дотепер невідомо наскільки серйозно повинні сприйматися будь-які обіцянки щодо Туреччини (або ін. країн).*

British delegates to the inaugural conference of the United Nations Convention against Corruption, in Jordan, were piously denouncing sleaze and promising to tackle corruption "wherever we find it - whether here or abroad". - *Британські делегати на конференції в Йорданії, що знаменує собою початок конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції, благочестиво звинувачували аморальність і обіцяли стримати корупцію, "де б ми не знаходили її - тут або за кордоном".*

На відміну від справжніх інтернаціоналізмів, псевдоінтернаціоналізми викликають певні труднощі при перекладі, тому що треба переглядати у словниках усі можливі значення англійських слів. Наведемо приклади.

Candidates will no longer be given target dates for entry, as were Bulgaria and Romania. - *Кандидатам більше не будуть*

надавати планові *терміни* вступу, як це було для Болгарії та Румунії.

В останньому реченні увага прикута до іменників *candidate* і *date*. Обидва мають подібні за формою українські відповідники *кандидат* і *дата*. В українській і англійській мовах перше слово має лише одне значення, тому воно є справжнім інтернаціоналізмом. Слово *date* в англійській мові має багато значень ("число, день, дата; період, пора, термін; побачення; епоха, вік"). Тому, перед тим, як перекласти речення, треба обов'язково знайти у словнику всі значення, а потім вибрати найбільш відповідне. *Date* відносимо до псевдоінтернаціоналізмів.

The present notation is inaccurate and, in some cases, confusing. - Ця система умовних позначок є помилковою і, у деяких випадках, заплутаною.

В даному реченні вжиті слова-псевдоінтернаціоналізми. Їх значення в англійській мові повністю не відповідають значенням слів, подібних за формою в українській мові. *Notation* перекладається, як *система умовних позначок* (а не "нотація"), *inaccurate* - неточний, неправильний (а не "неакуратний").

Таким чином, за підсумками проведеного аналізу речень можна сказати, що питання вибору оптимальних способів перекладу інтернаціоналізмів не можна вирішити в одному напрямку. З одного боку, ми з'ясували, що прагнучи уникати збереження інтернаціональної форми, тим самим можна припускати безліч помилок і спотворити зміст початкового тексту. Враховуючи цілі перекладу, адресата, а так само специфіку сфери і термінологію, дослівний переклад інколи стає більш прийнятним, як в плані значення, так і в плані вираження. Але з іншого боку, в будь-якому тексті знайдуться псевдоінтернаціоналізми, які важко розпізнати і зрозуміти навіть в контексті речень, і які зможуть заплутати навіть професійного перекладача.

ЛЕКЦІЯ 7 ТЕРМІН ТА ТЕРМІНОСИСТЕМА. ШЛЯХИТВОРЕННЯ ТЕРМІНІВ

Кажучи про термінологію, лінгвісти, як правило, розрізняють:

а) науку про терміни (в цьому відношенні все популярнішим стає термін «термінознавство»);

б) фахову лексику в складі всіх слів певної мови (ми говоримо, наприклад, «термінологія української мови», «німецька термінологія» тощо);

с) спеціальну лексику, що обслуговує певну галузь науки чи техніки (наприклад, «термінологія обчислювальної техніки», «лінгвістична термінологія» тощо).

Така багатозначність не в останню чергу зумовлена тим, що для кожної термінологічної одиниці визначена точка координат як у мові в цілому, так і в субмові зокрема. Термін є невід'ємним елементом системи, якщо під системою розуміти сукупність елементів цілого, між котрими існує обов'язковий та тривкий зв'язок. Сукупність зв'язків у межах такого цілого визначає його структуру. Таким чином, системність є однією з найважливіших умов існування терміна. Термін може існувати лише як елемент терміносистеми, якщо під останньою розуміти впорядковану сукупність термінів, які адекватно висловлюють систему понять теорії, що описують певну спеціальну сферу людських знань чи діяльності.

Джерелами терміносистем є термінології. Але, на відміну від термінології, терміносистема формується не разом з формуванням певної науки, а відповідно до етапів формування теорії або теорій цієї науки. Проте в основі терміносистеми не обов'язково має бути наукова теорія. Іноді достатньо, щоб була лише концепція або узагальнені ідеї.

Терміносистема - це система термінів у певній галузі/підгалузі наукового або технічного знання, що обслуговує наукову теорію або наукову концепцію.

Розрізняють три етапи формування й функціонування терміносистеми.

Перший етап - це перехід від етапу відсутності теорії до стану її формування, тобто перехід від неупорядкованої сукупності термінів до терміносистеми, наприклад, класифікація тварин і рослин шведського природознавця К. Ліннея.

Другий етап - це зростання обсягу знань в межах прийнятої теорії, наприклад, збагачення терміносистем технічних наук, коли з'являються нові машини, прилади.

Третій етап - це зміна теорії і, як наслідок, зміна терміносистеми. Спочатку нову теорію описують термінами попередньої теорії, потім впроваджуються нові терміни, що відображають нові поняття. Таким чином формують систему понять нової теорії, і кожне місце в цій новій системі посідає певний новий термін, а у сукупності з'являється нова терміносистема. Частину термінів попередньої терміносистеми залишають. Але вони вже пов'язані з новими поняттями, а решту термінів більше не вживають.

Отже, можна зробити такий висновок: без теорії немає терміносистеми, без терміносистеми немає теорії.

Терміносистема формується на певному етапі розвитку певної галузі наукового знання, коли вже створено наукову теорію, позначено об'єкти та зв'язки між ними. Є кілька типових ознак терміносистеми:

1. Цілісність терміносистеми. Наприклад, назви дванадцяти місяців року у сукупності складають цілісну систему

2. Відповідність суми частин цілому. Якщо ми маємо справу з терміносистемою, що описує конструкцію машин, то терміни - назви вузлів і деталей - у своїй сукупності мають дати повний опис машини.

3. Певна сталість терміносистеми. Вона відбиває систему поглядів у певній сфері наукового знання на певному етапі, який має визначену тривалість.

4. Структурований характер терміносистеми. Структура терміносистеми може бути однорівневою лінійною (назви днів тижня, місяців року) та ієрархічною, тобто з підсистемами, що відбивають родо-видові відношення, відношення цілого та його частин, зв'язки причини й наслідку, відношення об'єктів та їхніх ознак тощо.

Ієрархічність структури терміносистеми реалізується у різних мовних формах. Розглянемо їх.

- Відтворення термінів на основі кореневих слів-термінів: тепло - теплота - теплотворність; метал -металевий - металургія –металоорганічний - металізація (наявність гнізд спільнокореневих термінів).

- Відтворення нових термінів за принципами антонімічності (нейтрино ~ антинейтрино) та градації (глибо-ководний -- надглибоководний -- ультраглибоководний; метр -дециметр -сантиметр).

- Наявність рядів одноструктурних термінів, побудова-них за однією моделлю. Такі терміни позначають однорід-ні поняття, наприклад, назви граничних вуглеводів буду-ються за однією моделлю -за допомогою суфікса «ан»: метан, пропан, етан, бутан, пентан тощо.

Є різні методи конструювання терміносистем:

1. Ієрархічний (родо-видові відношення); відтворення видових термінів шляхом використання родових термінів у вигляді терміноелементів, наприклад, водовідлив (рід) - водовідлив допоміжний, водовідлив головний, водовід-лив центральний, водовідлив регіональний (види), ваговоз (рід) - лісовоз, контейнеровоз (види); кріплення (рід) -дерев'яне кріплення, металеве кріплення (види).

2. Генетичний; виділяють похідні терміни з основних за принципом «об'єкт -ознака -процес»: інформація -ін-формаційний -інформування.

3. Операційний; відбирають терміни з текстів певної те-матики на основі критеріїв частотності.

Отже, зважаючи на викладене вище, ми можемо зроби-ти висновок, що терміносистема є більш високим ступенем організації лексичних одиниць, ніж термінологія.

Шляхи творення термінів

При створенні нових термінів перед укладачами постає одна специфічна і, на перший погляд, не дуже суттєва проблема: як передати новий термін у рідній мові. Чи просто запозичити його з мови-джерела, переписавши його за правилами рідної

орфографії або зберігши оригінальне написання, чи перекласти цей термін на рідну мову. А якщо перекласти, то яким чином - буквально (під кальку) чи описово.

Ця проблема є досить серйозною, бо кожний новий термін, запроваджений в ту, чи іншу галузеву терміносистему, має бути вдалим, він повинен гармонійно вписатися у дану терміносистему, бути евфонічним, здатним утворювати деривати тощо.

Всі ці умови продиктовані тим, що технічна мова передбачає однозначне взаєморозуміння між укладачами технічного завдання та його виконавцями. Тому будь-який термін має створюватися з урахуванням його фізичної сутності та технічної ідеї.

У будь-якій мові світу лінгвістичні методи десигнації можуть бути поділені на три великі Групи: а) використання наявних ресурсів; б) модернізація наявних ресурсів; в) використання нових ресурсів. Тобто терміни, як правило, утворюються або з тих слів, які вже існують у літературній мові, шляхом надання їм термінологічного значення, або з іншомовних елементів. Карбування нових терміноелементів полягає у використанні лексичного та морфологічного потенціалу мови шляхом утворення певних морфологічних комбінацій, які до цього теоретично були можливі (Будагов 1974). Існує ще один спосіб утворення нових термінів - вигадані штучні слова. Таким чином, можна зробити висновок, що нові терміни можуть утворюватись трьома основними способами:

1. Використання внутрішніх ресурсів мови: а) карбування похідних слів; б) надання наявним словам нових значень; в) складання основ; г) укладання словосполучень.

2. Пряме запозичення терміноелементів: а) повне запозичення (внутрішня форма разом із зовнішньою формою); б) неповне запозичення (тільки внутрішня форма).

3. Вигадування штучних слів.

Д. С. Лотте також пропонував розрізняти три основних способи побудови науково-технічних термінів. Перший спосіб, за його словами, полягає в самостійній побудові похідних слів, слів усічених та словосполучень (елементи, з яких будується термін, можуть бути, в свою чергу, термінами, що належать до

даної термінологічної системи або до будь-якої іншої). Другий спосіб полягає у використанні термінів, що вже існують, або слів шляхом зміни їх значень (таким чином, він не поєднав два згаданих вище способи як побудову нових термінів шляхом використання внутрішніх ресурсів). Третій спосіб - випадки переносу в термінологію даної мови термінів, що існують в будь-якій іншій мові. При цьому різні мови можуть надавати перевагу різним способам термінотворення. Наприклад, англійська мова набагато частіше, ніж інші європейські мови, використовує спосіб побудови нового терміна шляхом переносу старого терміна на нове поняття.

Отже, побудова нового терміна - це не обов'язково пряме запозичення з іншої мови. Найчастіше терміни створюються шляхом використання внутрішніх ресурсів мови. У переважній більшості мов світу, включаючи такі мови, як англійська, німецька, російська тощо, пряме запозичення іншомовних елементів не є головним способом утворення нових термінів.

Іншомовні елементи становлять при цьому лише незначну частину. Ця частина може коливатися залежно від традицій та настроїв тих чи інших термінотворців, але майже в усіх цих мовах перевага надається саме внутрішнім ресурсам мови.

Такими способами, за словами Д. С. Лотте, можуть бути: а) зміна значень слів; б) утворення похідних слів; в) утворення усічених слів і аббревіатур; г) утворення складних слів; г) утворення постійних словосполучень; д) іншомовні запозичення; є) інші способи утворення нових слів (зміна звукового складу основи, перенос наголосу), проте такі способи у технічній термінології зустрічаються досить рідко і, за словами вченого, «значення не мають». Отже, Д. С. Лотте поставив пряме запозичення терміна лише на п'яте (тобто передостаннє) місце, а якщо прийняти до уваги його думку, що останній спосіб «значення не має», то іншомовні запозичення займають у Лотте останнє місце. Всі інші способи утворення нових термінів передбачають використання внутрішніх ресурсів мови. І хоча при цьому можуть виникати гібридні слова з іншомовним коренем (типу агрегування, розвантаження тощо) або з іншомовним префіксом (антитіло) чи суфіксом (типу читабельний) —"все одно, вирішальну роль грає тут саме

елемент рідної мови. Іншомовні афікси через високий ступінь їхньої засвоєності не сприймаються в таких випадках як іншомовні.

Побудова термінів шляхом використання внутрішніх ресурсів мови

Як відомо, не всі явища та властивості об'єктивної дійсності можна зображати лише простими (непохідними) лексичними одиницями. Тому для збереження семантичного зв'язку між термінами, що означають однорідні поняття, важливими є утворення похідних термінів зі спільним коренем. Таким чином, лексичною «сировиною» для таких похідних термінів служать внутрішні ресурси мови, куди може входити як корінна лексика, так і повністю засвоєні запозичені елементи.

За рахунок внутрішніх ресурсів мови науково-технічні терміни створюються, як правило, п'ятьма основними способами:

1. Надання наявним словам нових значень.
2. Модифікація (побудова похідних термінів за допомогою деривативних афіксів).
3. Складання основ терміноелементів.
4. Утворення термінологічних словосполучень.
5. Утворення абревіатур.

Поглиблення полісемії шляхом порівняння (англ. spider-like sprue, T-shirt) або метафори (англ. nose key, tooth lock washer, arm clip) є одним з найпоширеніших способів утворення нових термінів шляхом використання внутрішніх ресурсів мови.

Вибір слова для позначення нового наукового поняття визначається зв'язком між новим поняттям і старим, закладеним

У внутрішній формі слова Е.Ф. Скороходько перелічує такі способи утворення нових термінів за допомогою використання внутрішніх ресурсів шляхом зміни значень звичайних слів загальнолітературної мови й термінів, запозичених з інших галузей науки й техніки: а) називання за схожістю зовнішніх ознак; б) називання за схожістю функцій; в) називання за суміжністю понять (engine -двигун та локомотив); г) називання за аналогією (fatigue); д) уточнення значення.

«Найбільш поширеним видом утворення термінів шляхом зміни значення є називання за схожістю ознак або за схожістю Функцій». Перенесення значення Може відбуватися за класифікаційною співвідпорядкованістю понять; за аналогією понять; за технічною аналогією; за зовнішньою аналогією; за суміжністю понять.

Інколи терміни, утворені шляхом надання наявному слову нового значення, втрачають зв'язок зі словами, від яких ці терміни пішли, бо технічний зміст загальнолітературного слова набуває ще більш спеціального значення, відходячи, таким чином, від свого первинного джерела. Термін, утворений з літературного слова, настільки переусвідомлюється, що сприймається вже як своєрідний омонім відносно свого джерела. Така омонімія, за словами Д. С. Лотте, може бути кореневою (лексичною), синтаксичною та морфологічною.

При утворенні термінів, що складаються з окремих складових елементів, ці елементи можуть також змінювати своє значення та сприйматися як омоніми.

Явищем, схожим на омонімію, є багатозначність термінів, коли терміни також утворюються за допомогою розширення значення. Чітких критеріїв між багатозначністю та омонімією майже не існує. Д.С. Лотте не вважає спосіб переусвідомлення вже існуючих слів дуже вдалим: «Дискусія про так звані "сили інерції" показала, яким шкідливим є невірнo побудований та багатозначний термін».

Хоча можна згадати досить багато більш-менш вдалих випадків утворення нових термінів шляхом надання нового термінологічного значення вже існуючим словам (наприклад, англ. mouse /як комп'ютерний прилад/, яке стало з часом інтернаціоналізмом; cf. укр. миша, рос. мышь, нім. Maus тощо), цей спосіб не можна назвати зручним, бо дуже часто така полісемія веде до ускладнення при читанні науково-технічної літератури, інколи -до невірного розуміння того чи іншого терміна навіть через контекст. Тому Д. С. Лотте пропонує багатозначність термінів усувати незалежно від ступеня шкідливості, особливо це стосується однієї термінологічної системи (загальнотехнічної або галузевої). «Кожен з термінів, що належить, наприклад, до специфічної системи автомобільної

термінології, повинен мати в цій системи лише одне значення». Це стосується й словотворчих елементів слова, в першу чергу суфіксів. Р. А. Будагов припускав також існування певної кількості нових значень, «котрі живуть лише в певних усталених словосполученнях».

Іншим способом побудови нових термінів за рахунок внутрішніх ресурсів є утворення похідних слів (дериватів) від наявних термінів або від загальнолексичних одиниць. При цьому суфікси та префікси, котрі через ті чи інші обставини виявляються найзручнішими для побудови термінів, запозичуються, як правило, з загального морфологічного фонду. Можуть запозичуватись також морфеми з інших мов. Деякі суфікси та префікси при цьому зустрічаються виключно у фахових термінах, а в загальнонародній мові вони можуть взагалі бути відсутніми. В інших випадках значення компонентів складних слів може не збігатися зі значеннями відповідних самостійних слів.

Специфічним для терміноутворення є закріплення за деякими суфіксами певних термінологічних значень (особливо в хімічній термінології). Мотивація таких новоутворень є цілком прозорою, що полегшує розуміння цих термінів фахівцями та перекладачами.

Побудова термінів шляхом прямого запозичення

Другим найрозповсюдженішим способом побудови нових термінів є пряме запозичення. Наукова термінологія має досить високу здатність сприймати іншомовні запозичення. Прямі запозичення формують спільний лексичний фонд у різних, не обов'язково споріднених мовах, що сприяє взаєморозумінню фахівців, які розмовляють різними мовами.

Це означає, що зростання словникового складу мови за рахунок наукової термінології обов'язково супроводжуються процесом запозичення окремих іншомовних слів, особливо разом із запозиченням відповідного наукового поняття.

Іноколи пряме запозичення супроводжується метафоризацією первинного значення. Так, наприклад, у мові гінді слово *vidyut* (електрика) є запозиченням із санскриту, де це

слово буквально означає «блискавка», або санскритське слово *ugra* (сила, міць) умові гінді вживається в значенні «енергія».

Пряме запозичення може бути повним або частковим. При повному запозиченні об'єктом запозичення є як внутрішня, так і зовнішня форма. При частковому запозиченні -тільки внутрішня форма (мотивація). Приклади, коли об'єктом запозичення служила лише зовнішня форма, майже не зустрічаються.

Повне запозичення передбачає пристосування іншомовного слова до фонетичних та морфологічних особливостей мови-реципієнта. Залежно від цього розрізняють повну та часткову асиміляцію. Повна асиміляція являє собою повне пристосування запозиченого елемента до особливостей мови-реципієнта:

До його фонетичних (заміна звуків, не властивих мові-реципієнту; перенесення наголосу, якщо мова-реципієнт має постійний наголос; перебудова складів, дієрез одних та епентеза чи протеза інших звуків у випадку обмеженої фонемної дистрибуції та кількості типів складів у мові-реципієнті) та морфологічних (підпорядкування системі відмінювання на дієвідмінювання мови-реципієнта) законів. При частковій асиміляції деякі фонетичні та граматичні особливості мови-реципієнта зберігаються. Так, в українській мові деякі іншомовні слова [радіо, паблісіті тощо) не мають системи відмінювання. Інші прямі запозичення зберігають невластиве українській фонетиці з'явлення голосних [поет, какао тощо). В англійській мові поодинокі слова французького походження зберегли носові голосні, що не є властивими англійській фонетиці. Збереження оригінального написання у запозичених словах теж є проявом часткової асиміляції.

Основним способом часткового запозичення є калькування, тобто буквальний переклад елементів слова з мови-продуцента на мову-реципієнт. Калька буває повна та часткова.

Повна калька -послідовний дослівний переклад у мові-реципієнті всіх елементів слова з мови-продуцента: лат. *Hydrogenium*-рос. Водород (корінь *hydr-* відповідає кореню

вод-; корінь -gen кореню -род-). Часткова калька -переклад у мові-реципієнті не всіх елементів слова, що надійшло з мови-продуцента: лат. *hydiogenium*, -укр. водень (в українському перекладі нема відповідника латинському кореню -gen, проте є суфікс -ень, що не має аналогів у слові мови-продуцента). Поодиноким випадком калькування є буквальный переклад окремих коренів, що веде до поглиблення полісемії слів рідної мови під впливом запозичення мотивації. Sager та Nkwenti-Azeh пропонували розрізняти запозичені слова (loan words) та запозичений переклад (loan translation). Так, наприклад, у мові свагільі є багато прикладів калькування з англійської та інших європейських мов: *vita baridi* (холодна війна), *nguva farasi* (кінська сила), *pembetatu* (трикутник).

Одним із перших питань про класифікацію запозичених слів поставив Д. С. Лотте, пропонуючи всі запозичення поділяти на буквальні, трансформні та оригінальні. Під трансформними запозиченнями він розумів перетворені у момент перекладу слова чи словосполучення шляхом випущення або додавання якого-небудь елемента або заміни складного слова сполученнями. На відміну від цього, запозичення «у чистому вигляді» - це слово, перенесене в мову-реципієнт у тому вигляді в якому воно існує у мові-продуценті.

Бувають випадки, коли запозичення, яке увійшло до тієї чи іншої мови, починає членуватися. Спричинено це насамперед тим, що до тієї ж мови надходять й інші слова зі спільним коренем або будь-яким іншим афіксом. Таким чином, афікс, який починає зустрічатися у більш ніж одному терміні, нерідко стає продуктивним і починає використовуватися у нових термінах, побудованих з використанням як елементів рідної мови, так й іншомовних елементів. В українській мові це насамперед стосується таких, переважно греко-латинських, афіксів, як авто-, архі-, гідро-, сипхро-, ультра-, полі-, про-, пост-, анти-, прото-, огро- та багатьох інших, або суфіксів -ція, -ізм, -іст тощо. Всі ці терміноелементи, незважаючи на їхнє іншомовне походження, є цілком продуктивними та служать для карбування нових термінів, у тому числі, з використанням українських терміноелементів (головним чином, коренів). Д.С. Лотте вважав, що випадки притягнення іншомовних слів чи

окремих іншомовних елементів не є рідкістю при карбуванні нових термінів для нових понять, що веде до співіснування слів рідної мови, створених з використанням іншомовних елементів, та оригінальних запозичень. Тим самим, карбування нових слів з використанням іншомовних елементів є проміжною ланкою між повними та частковими запозиченнями. Серед іншомовних терміноелементів, що не зустрічаються у мові-реципієнті, переважають, як правило, латинські та грецькі елементи.

Пряме запозичення може носити як національний, так і інтернаціональний характер. Критерієм визначення між інтернаціональним та національним запозиченням служить наявність даного слова принаймні у трьох неспоріднених мовах. Запозичення на національному рівні складаються самостійно в окремо взятій мові, при їх складанні може бути присутній «творчий момент».

Інші способи побудови нових термінів

Специфічним способом утворення нових термінів є побудова вигаданих штучних слів без чіткої етимології та вмотивованості. У європейських мовах таких слів досить мало: газ, нейлон, кондак тощо. Проте абсолютно штучними та невмотивованими їх теж не можна назвати. У більшості випадків це були або гібридні слова, або мало місце штучне перелицювання наявних слів живої мови.

Так, слово газ вигдав голландський вчений XVII ст. Ян Баптист ван Гельмонт, скоріше за все, під впливом грецького слова *χδοq* та німецького слова *Geist* (дух), Вартаньян. Англійське слово *nylon* побудовано, скоріше за все, на основі якоїсь аббревіатури (cf: лавсан) та закінчення *-on*, характерного для назв хімічних речовин. Слово *kodak* є онометопічним звуконаслідуванням шуму, характерного для затвору фотокамери, коли він спрацьовує.

Проте в деяких мовах спосіб термінотворення за рахунок винаходу штучних слів був у певний період досить продуктивним. Свого часу Е. П. Сवादост писав: «Що стримує людей нашої епохи від вигадування цілком нових слів -нових за

своїм коренем -для нових понять?». Найбільшого розповсюдження цей спосіб набув у естонській мові завдяки діяльності І. Аавіка та в івриті завдяки діяльності Еліезера-Бен-Єгуди. Зокрема, Свадост наводить приклад подолання, за словами науковця, «комплексу зумовленості» в естонській мові.

Так, І. Аавік у міжвоєнний період запровадив у літературну естонську мову кілька десятків штучних, створених ним коренів, заповнюючи таким чином лакуни в лексиці естонської мови. Так, наприклад, для слова «кріль» в естонській мові вживалося невдале сполучення *kodujahe*, тобто «домашній заєць», або російське запозичення *truss*. Бен-Єгуда пропонував, виходячи зі специфіки будови давньоєврейських коренів, конструювати нові корені з невикористаних сполучень приголосних, хоча від цього способу йому незабаром довелося відмовитись. Бен-Єгуда сам вигадав сотні нових єврейських слів, які він вживав у своїх Газетах; були також і інші досить продуктивні словотворчі з його оточення, включаючи його старшого сина.

Винахід нових слів став чимось схожим на національний спорт і практикувався письменниками у сучасній єврейській літературі як у Палестині, так і в західній діаспорі.

Проте Р. А. Будагов стверджував, що вигаданих довільних неологізмів, як правило, не буває в жодній з індоєвропейських мов. Вигаданих слів... «нараховуються буквально одиниці, тому вони й не можуть змінити загального становища... Якщо ж прийняти до уваги те, що довільність навіть і цих трьох-чотирьох слів може бути взято під сумнів..., то вийде, що вигаданих слів в дійсності майже і зовсім не існує». Спроби штучної побудови таких слів у естонській мові, за словами Р. А. Будагова, «не могли не закінчитися повною невдачею», бо термін обов'язково повинен бути вмотивованим Е. П. Свадост, навпаки, вважає такий спосіб досить вдалим.

Шляхи термінологічних запозичень

Як відомо, запозичення є одним зі способів термінотворення. Проте запозичення не є однорідними за своєю природою. Запозичені слова можуть розрізнятися не лише тим,

носить те чи інше запозичення інтернаціональний характер, чи воно є націоналіним. Важливим чинником є також шлях запозичення. Залежно від нього запозичення бувають прямі (здійснюються безпосередньо з мови-продуцента) та непрямі (через посередництво третіх мов).

В цілях запозичення - один із факторів, що визначає етимологічний аспект побудови нових термінів. Джерело запозичення залежить насамперед від традицій та моди на ту чи іншу мову залежно від епохи тощо.

Запозичення з класичних мов

В різні епохи різні мови служили для поповнення наукової термінології. Якщо у середні віки та у перші століття нового часу в кожному культурно-історичному ареалі панувала своя «міжнародна» мова, то протягом останнього часу спостерігається більш-менш інтернаціональний характер розвитку як загальнонаукової, так і галузевих терміносистем.

Що стосується європейського культурно-історичного ареалу, то тут протягом довгого часу вживалися як міжнародні мови латина та грека. «І це цілком зрозуміло, якщо згадати, що протягом багатьох століть саме ці мови вважалися мовами науки. Латина у Західній Європі протягом всіх середніх віків і навіть, частково, в епоху Відродження була єдиною мовою, якою писалися наукові твори».

Це, безумовно, позначилося на тому, що латинська лексика перетворилася на джерело поповнення наукової термінології у сучасних європейських мовах. Оскільки ж класична латина сама була переповнена грецькими запозиченнями, то грецька мова теж стала лексичним резервом для побудови нових термінів.

Таким чином, у межах європейського КІА протягом кількох століть панували латина та грека як мови міжнародного спілкування.

Як відомо, інтернаціональне асоціюється у нашій свідомості із запозиченнями з живих мов та з уживанням «нічийних» елементів греко-латинського походження. Саме терміноелементи греко-латинського походження є справжніми

інтернаціоналізмами, бо вони не належать до жодної з живих мов, тому вони є однаково чужими та, одночасно, рідними для будь-якої мови. До того ж, з елементів греко-латинського походження можна легко створювати нові терміни.

Міжнародні терміни європейського ареалу, в основному, являють собою запозичення з латини та греки, а також новоутворення, побудовані у пізніші часи з латинського та грецького еквівалентів (латиністичні й елліністичні терміни). Латина вже не вживається самостійно як мова науки, проте вона продовжує служити джерелом для побудови нових термінів, які пристосовуються до норм мови-реципієнта графічно та фонетично.

Латинізовані форми мають перевагу перед національними формами, що стали інтернаціональними, бо вони є більш нейтральними та більш стійкими порівняно з більшістю інтернаціональних термінів, в результаті чого вони настільки зрослися зі структурою національних мов, що перестали здаватися чужими. Вони є зручнішими, за словами вченого, при створенні похідних термінів (дериватів) та термінів-словосполучень. І, навпаки, етнічні форми інтернаціоналізмів часто провокують опір прибічників пуризму, як, наприклад, Comit? d'études des termes techniques français свого часу видав постанову про заміну термінів англійського походження у французькій мові латиністичними формами, наприклад, deviation або derivation замість by-pass (термін з технології рідини), additif замість dore (термін хімічної промисловості), arteret або conduite de transport замість feeder (електротехнічний термін) тощо.

Таким чином, дуже часто виникали навіть слова, які були відсутні у латині, але цілком побудовані з греко-латинських елементів. Особливо це стосується технічної термінології, де нові терміни створювалися з греко-латинських елементів навіть для абсолютно нових понять, невідомих в античні часи.

У європейському КІА латинізми та еллінізми, як правило, пристосовуються до особливостей тієї чи іншої мови. Це стосується, зокрема, написання латинських та грецьких слів у сучасних європейських мовах з латинською системою письма, специфічних національних суфіксів, які ставляться замість

латинських (Ег.: лат. суфікс - itas передається в сучасних європейських мовах таким чином: англ. -ity (nationality), фр. -ite (nationalite), нім. -itat (Nationalist), іт. -it& (nazionalitu), рум. -itate (nationalitate), ісп. -idad (nacionalidad), порт. -idade (nacionalidade), швед. -itet (nationalitet); або лат. суфікс -tio: англ. -tion (organization), фр. -tion (organisation), нім. -tion (Organisation), іт. -zione (organizzazione), рум. -ție (organizajie), ісп. -cion (organizacido), порт. -dao (organizasao), швед. -tion (organisation) тощо).

У цьому насамперед можна переконатися, порівнюючи однакові інтернаціоналізми, наприклад, у німецькій та англійській мовах. Якщо англійська мова намагається зберегти якомога повніше оригінальне латинське написання, то у німецькій • мові надають перевагу написанню згідно вимови.

Найяскравіше це видно на прикладі літери с в англійській мові вона вживається послідовно, в усіх позиціях та незалежно від вимови. У німецькій мові -навпаки, дана літера замінюється літерами z та k, залежно від вимови (cf: англ. centre -нім. Zentrum; англ. caution —нім. Kaution тощо). Найбільшо асиміляції зазнають терміни, які належать до прикладних наук, через дуже активне застосування у розмовній мові.

У романських мовах терміноелементи греко-латинського походження набувають національного забарвлення. Інколи романський та латинський елементи співіснують, як, наприклад, фр. ancetre -ancestral, sante -sanitaire, espace -spatial, fleuve -fluvial, mer -marin, pere -paternel, doigt -digital, oeul -oculaire тощо.

Латина та грека, так само, як і сучасні європейські мови, не створюють нових термінів. Скоріше, основи існують відносно постійно, протягом багатьох століть. Найпродуктивніша стратегія розширення лексики, як вважав Ehlich,-це застосування префіксів та суфіксів. За допомогою наявних греко-латинських суфіксів можна карбувати нові інтернаціональні терміноелементи, які існують зараз у класичних мовах лише потенційно, але які цілком вписуються у правила латинського та грецького словотворення.

Особливої уваги заслуговують греко-латинські елементи у германських мовах. Культурні контакти між Римом та

германцями, а пізніше -між романським та Германським світами -можна розглядати як постійне явище, що триває з самого початку християнської ери. Таким чином, багато латинських слів, повністю засвоєних Германцями, у сучасних Германських мовах, зокрема у німецькій (такі слова, як Fenster, Pforte, Mauer, Kohl, Spiegel), вже не сприймаються як чужі. Так само германськими мовами, зокрема німецькою та англійською, засвоєна дуже велика кількість греко-латинських афіксів. Так, у сучасній німецькій мові нараховується близько 35 префіксів та близько 26 суфіксів. У різних галузях науки їх кількість зростає (у біології, наприклад, -відповідно 71 та 122). Якщо взяти до уваги асимільовані варіанти морфем (наприклад, префікс ad~ та його варіанти: ac-, af-, ад-, ai-, ар-, аг-, as-, at- тощо), то кількість префіксів зросте до 111.

У період пізнього середньовіччя почався процес відмирання латини та витіснення її сучасними західноєвропейськими мовами.

Запозичення з сучасних європейських мов

Пізніше роль «латини» стали відігравати сучасні європейські мови - спочатку французька, а потім англійська мова. Відповідно, вони також стали служити джерелом поповнення інтернаціональної термінологічної лексики, поруч з латиною та грекою, тому значна кількість міжнародних термінів протягом останнього часу увійшла до інтернаціонального лексичного фонду з цих та інших «нових» європейських мов.

Французька та англійська мови серед усіх інших європейських мов стали, фактично, найбільшими донорами у новітній історії європейських мов, через те що вони засвоїли латинську лексику в досить великому обсязі. У XX столітті на зміну французькій мові поступово прийшла мова англійська, яка протягом останніх десятиліть набула дуже широкої популярності та майже повністю витіснила французьку мову з міжнародного спілкування.

Інтернаціональна лексика англійського походження пододала межі європейсько-американського КІА та спостерігається зараз у багатьох мовах світу.

Це можна пояснити кількома причинами. Головна з них полягає в тому, що англомовні країни, насамперед США, досягли величезних успіхів у економіці та поступово почали впливати на весь інший світ, причому не лише на країни третього світу, що розвиваються (деякі з них обрали американську модель як зразок для наслідування), але й на розвинуті країни Західної Європи та Японію. Це також частково пов'язано з тим, що всі основні англомовні країни, насамперед США та Велика Британія, опинилися серед переможців у Другій світовій війні і, таким чином, вони у повоєнні роки почали нав'язувати власні стандарти іншим, насамперед переможеним, країнам. Англійська мова, тим самим, стала сприйматися як мова переможців. До того ж, Британська імперія була свого часу однією з найбільших імперій, яка мала колонії в усіх частинах світу. Це також вплинуло на те, що в усіх частинах світу зустрічаються країни, де англійська мова є державною (офіційною), або, в крайньому разі, однією з офіційних.

Ще одна головна причина широкого розповсюдження англійської мови -це її надзвичайно проста граматики, завдяки чому англійська мова за своєю простотою перебуває серед усіх європейських мов поза конкуренцією.

Це, безумовно, не могло не відбитися на розвитку національних терміносистем у мовах багатьох народів світу. Особливо це стосується таких галузей науки як економіка та інформатика. Англійська термінологія цих галузей послужила основою для формування відповідних термінологій в інших мовах. Проте англійська фахова та загальнонаукова термінологія не позбавлена цілого ряду вад. Особливо це стосується американської технічної літератури, на що свого часу звернув увагу Е. Ф. Скороходько, а саме -на її засміченість жаргонізмами та «термінами» дуже обмеженої сфери вживання (наприклад, у межах однієї або кількох фірм), так званими trade names та trade marks. Хоча такі псевдотерміни іноді поступово стають справжніми термінами, набуваючи широкого розповсюдження.

Ще одна вада терміноелементів-англіцизмів, цілком нормальних за своєю зовнішньою будовою та фонетичним оформленням для англійської мови, але незвичних для носіїв інших мов, полягає в тому, що слова греко-латинського походження через складні фонетичні зміни в англійській мові досить часто спотворюються. Це приводить до того, що латинізми та еллінізми, що надходять в інші мови через посередництво англійської мови, втрачають семантичний зв'язок з однокореновими словами, які надійшли в ті мови безпосередньо з греки та латини. Такі слова носіями мов-реципієнтів не сприймаються як однокореневі.

Особливо це стосується мов з нелатинською системою письма або при чисто фонетичному принципі написання запозичень, коли відсутнє єдине графічне оформлення.

Зараз у межах Європи, особливо Центральної Європи, тенденція йде до того, що поруч з англійською мовою іншою мовою міжнародного (або, точніше, регіонального) спілкування стає німецька мова, що пояснюється величезним впливом Німеччини та Австрії на даний регіон. Це, безумовно, відбивається на тому, що німецька мова через німецькомовну літературу набуває поширення в науці й техніці та впливає, таким чином, на національні терміносистеми. Німецько-англійський білінгвізм є, безумовно, явищем позитивним порівняно з безмежним пануванням англійської мови, не даючи можливості останній перетворитися на свого роду ложе Прокруста у процесі формування національних терміносистем, бо галузеві фахівці з даного регіону, володіючи як німецькою, так і англійською мовами, або, в крайньому разі, маючи справу як з німецькомовною, так і з англкомовною літературою, мають можливість порівнювати відповідні німецькі та англійські еквіваленти та вибирати як зразок для побудови нових термінів у рідній мові найбільш вдалий варіант.

Етимологічна паронімія

Іноколи одне й те ж слово запозичується двічі але з різних мов. Виникають так звані етимологічні дублети! У такому разі,

як правило, за ними закріплюються різні значення. Виникає так звана етимологічна паронімія. Роздвоєння, за словами Д. С. Лотге, відбувається як при вторинному запозиченні з однієї й тієї ж мови, так і при повторному запровадженні цього елемента до термінології за допомогою різних мов-посередників. Це може бути викликано такими причинами:

1. Коливання в передачі іншомовних морфем (звуків), тобто різні способи передачі одного й того самого звука чи морфеми залежно від тих чи інших традицій. В українській мові (переважно, під впливом російської) такими коливаннями є, зокрема, різні способи передачі латинського дифтонга ай, наприклад, у префіксі авто- (автомат, але аутотренінг); грецької літери ф яка в одних випадках зображується як «ф», в інших -як «т» (ортопедія, але орфографія); літери γ -як «і» або «є» (хімія, але хемосинтез) тощо.

2. Різні шляхи введення терміна (усний чи письмовий), в українській мові це стосується насамперед терміноелементів греко-латинського походження (знов таки, не без посередницького впливу російської мови), які прийшли через англійську мову. Таким чином, слова, що надійшли до нас в усній формі, як правило, наслідують англійську вимову настільки, наскільки це дозволяє наша артикуляційна база. «Іншомовне слово може бути запозичено двічі з однієї й тієї ж мови у різних формах (алебастр -алвастр; рель -рельс)».

3. Різними морфологічними формами основного елемента в мові, з якої здійснюється запозичення.

4. Введенням його в різні періоди, коли одна й та ж сама письмова форма вимовлялася по-різному.

ЛЕКЦІЯ 8

АСИМЕТРІЯ ТЕРМІНОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ СПОСОБИ ПЕРЕКЛАДУ ТЕРМІНОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ В НАУКОВО-ТЕХНІЧНОМУ ТЕКСТІ

Асиметрія відіграє величезну роль у житті мови і становить одну з основних труднощів для теоретичного осмислення мовних фактів. Зазвичай природний знак описується як така семіотична система, яка, на відміну від інших семіотичних систем, характеризується асиметрією знака, тобто відсутністю точного відповідника між тим що означає і тим що буде означати. На цю невідповідність у будові плану вираження в природній мові вказував ще Ф. де Соссюр, підкреслюючи, що "які б не були чинники змінювання, чи діють вони ізольовано або в поєднанні один з одним, вони завжди призводять до зсуву відносин між означуваним і позначаючим". До аналогічного висновку прийшов і Ш. Баллі, який відзначив, що "невідповідність між тим що означає і тим що позначатиме є правилом». Найбільш чітко асиметрія відносин між одиницями плану змісту і одиницями плану вираження або теорія асиметрії мовного знака була обґрунтована С.І. Карцевський, який вперше у своїй статті «Про асиметричний дуалізм мовного знака» (1929) скористався термінами симетрія і асиметрія в значенні до мови. Він зазначив найхарактерніший тип лінгвістичної асиметрії - багатозначність / синонімія мовних явищ, - що відбувається внаслідок розбіжності плану вираження та плану змісту. Відомо, що теорія асиметрії, розроблена С.І. Карцевським, включала лише асиметрію на парадигматичному рівні, що має два прояви: варіативність при незмінному означаючому (алломорфія, аж до її граничного випадку - синонімії, супплетивизм, омосемія) і варіативність означуваного при незмінному означаючому (полісемія, аж до її граничного випадку - омонімії).

В.Г. Гак запропонував нове, розширене трактування асиметрії мовного знака, не обмежену парадигматичним аспектом. Згідно з його теорією, асиметрія проявляється і в синтагматичному і в семіотичному плані. Синтагматичний аспект асиметрії включає:

а) вираз однієї смислової одиниці поєднанням двох і більше формальних одиниць (розгорнуте позначення, аналітичні конструкції, фразеологізми),

б) вираз однієї формальної одиницею поєднанням двох і більше смислових одиниць (конденсація, згорнуте позначення, амальгамування, кумуляція і т.п.),

Асиметрія в семіотичному плані охоплює такі явища як:

а) відсутність очікуваної формальної одиниці за наявності відповідної смислової (спрощене позначення, нульовий знак, еліпсис, замовчування),

б) відсутність очікуваної смислової одиниці за наявності відповідної формальної (десемантизація, вживання порожніх знаків, семіотична надмірність знака).

Таким чином, теорія асиметрії В.Г. Гака включає шість проявів асиметрії. При цьому типи асиметрії тісно взаємопов'язані історично та функціонально: так, еліпсис призводить до конденсації (скороченню позначення), розгорнуте (аналітичне) позначення пов'язане з десемантизацією одного з членів конструкції та т.п.

Гранична узагальненість цієї концепції асиметрії дозволяє застосовувати її в самих різних галузях лінгвістики (у лексикології, морфології, синтаксисі, теорії мовної комунікації, термінознавстві), а також в семіотичній (типи асиметрії графем).

П'ятдесят років тому застосування терміну «асиметрія» до фактів мови могло здаватися метафорою, але розвиток мовознавства за минулі півстоліття характеризується все більш широким використанням термінологічної пари симетрія / асиметрія, і усвідомленням цих категорій як відображення фундаментальних рис будови і функціонування мови. Поняття симетрії в науці ХХ ст. виступає як один з найважливіших методологічних елементів дослідження і принципів побудови наукової теорії. Як вважає В. І. Вернадський, цей принцип «охопив і охоплює все нові галузі нашої науки».

Симетрія - це впорядкованість, регулярність, однаковість предметів і явищ об'єктивного світу. Це поняття одно порядкове з такими поняттями, як закономірність, збереження, інваріантність. Симетрія є прояв стійкості, рівноваги в змозі.

Асиметрія - протилежне поняття. Воно відображає порушення впорядкованості, регулярності. В асиметрії проявляються порушення рівноваги і стійкості, пов'язані зі зміною в організації системи, складових частин цілого.

Поняття симетрії / асиметрії з поняття приватної науки перетворюється в одну з загальних категорій пізнання, застосовану в різних галузях.

Численні приклади порушення взаємооднозначної відповідності між змістом і вираженням ми знаходимо на всіх рівнях мови:

- Можливість позначення однієї і тієї ж буквою декількох звуків, або позначення одного і того ж звуку різними літерами. Так, в англійському листі фіксованість і ідеографічність орфографії призвели до того, що в мові виникла велика кількість омографічних способів передачі однієї фонети, [i] може передаватися на листі «її» (feet), «ea» (meat), «ei» (receive), «ie» (field), «e» у відкритому складі (mete); [ei] буквою «a» у відкритому складі (make), диграф «ay» (day), «ei» (feint).

- Омонімія граматичних морфем. Морфема «-s» може розглядатися і як показник множини іменників, і як показник третьої особи однини дієслів у Present Simple Tense, і (з апострофом) як показник присвійного відмінка іменників. Ще один з численних прикладів - суфікс - er може використовуватися для утворення порівняльної ступеня прикметників і прислівників, а його омонім має значення діючої особи.

- Полісемія і омонімія слів. У книзі Л. Керолла «Аліса в країні чудес» автор оголює буквальне значення слів, що позначають масть в картах, і ці слова постають відразу в 2 своїх значеннях. Досягається це введенням предметних атрибутів, що вказують на буквальне значення. Так, садівники піки озброєні лопатами (spades), солдати - трефи кийками (clubs), придворні бубни носять діаманти (diamonds), а королівські діти червової масті носять одяг, прикрашену серцями (hearts).

- У синтаксисі речення з подвійними запереченнями є девіативними, тому що в них спостерігається невідповідність негативною форми і позитивного змісту. Відбувається

«нейтралізація» негативних значень, що надає негативного за формою реченню позитивний сенс.

Виділення в системі мови і в її підсистемах центру і периферії, доміантних і рецесивних рис - також прояв асиметрії в мові. Ядром мови є, наприклад, активні моделі словозміни і словотворення, периферією - відхилення від цих моделей. Типові для певної категорії, функціонально - семантичного поля форми і значення становлять її центр, а проміжні форми і значення між даною категорією та іншими - периферією. З точки зору функціонування мовних одиниць периферія - мало вживані форми, менш частотні.

В системі лексичних одиниць також розрізняють ядро і периферію. Ядро - повнозначних, головні слова, периферійні слова - службові слова, слова в аналітичній словоформі, що вживаються у фразеологічних з'єднаннях. Як периферійний лексичний пласт можна розглянути неологізми, запозичення, оказіоналізми, архаїзми.

Парадокс полягає в тому, що проблема асиметрії є показником того ж протиставлення норми і системи, тому як норма намагається усунути надмірність, розмежувати варіанти, розподілити їх, закріпивши за словами, денотатами. А мовець прагне усунути конвенціональне, ідіоматичність, тобто до усунення канонів.

У терміноведенні термін як мовний знак повною мірою схильний до впливу симетричних і асиметричних тенденцій у мові. З одного боку, термін повинен бути симетричним єднанням означального і означуваного. Це пов'язано насамперед з тим, що система термінів тієї чи іншої науки не виникає сама по собі, а створюється людиною в процесі пізнання дійсності. Щоб відобразити систему понять даної науки, необхідно дотримуватися повної відповідності знака і поняття, яке він позначає. У цьому виявляється знакова сутність терміна, яка полягає в його здатності висловлювати однозначну інформацію. Однозначність розуміється як «логічний принцип побудови знака, або «законна знака», як основного принципу загальної семіології, згідно з яким кожній одиниці змісту має відповідати одна певна одиниця вираження і навпаки».

Виходячи саме з цього положення, багато лінгвістів-терміноведів вважають, що в термінології теоретично не повинні допускатися такі лінгвістичні явища, як повна синонімія, полісемія і омонімія. Реальне ж стан термінологічних словників і особливо спостереження за використанням термінів у реальних текстах спростовують ці постулати термінознавства. Термін - це слово, а не просто знак, що вказує на певний елемент у системі. Незважаючи на свою специфіку, термінологія не ізольована від загальнолітературної мови, а процеси, які мають місце в мові, знаходять відображення і в термінології. При функціонуванні терміна в науковій мові логічний принцип побудови знака часто не дотримується, в результаті чого ми стикаємося з порушенням «закона знака», тобто відсутністю симетричної відповідності між змістом і вираженням.

Аналіз термінології предметної області «сейсмоакустики» у українській і англійській мовах показав, що на лексико-семантичному рівні термін як мовний знак вступає в ті ж семантичні відносини, що і слова загальнолітературної мови. Розглянуті семантичні процеси - синонімія, полісемія і омонімія - характеризуються проявом асиметрії в цій галузі.

Більше того, дані семантичні процеси більшою мірою властиві розглянутій термінологічній лексиці сейсмоакустиці як термінології що розвивається. Справа в тому, що особливо чітко ці семантичні процеси проявляються на ранніх етапах формування термінологічної системи. У цей період ще не відбувся природний або штучний відбір кращого термінологічного матеріалу, в системі термінологічної номінації співіснують конкуруючі варіанти найменування, а термінологічна система знаходиться у стадії коливного формування.

Розглянемо кілька прикладів прояви асиметрії терміна у терміносистемі сейсмоакустики. В англійській мові для позначення поняття 'поперечна хвиля' існує цілий ряд синонімів: *S-wave, shear wave, secondary wave, rotational wave, tangential wave, equivoluminal wave, distortional wave, transverse wave, shake wave*. Вони були утворені за принципом використання в номінації різних ознак одного об'єкта чи поняття: *shear* - 'зсувний'; *secondary* - 'вторинний'; *rotational* - 'вихровий';

tangential - 'спрямований по дотичній'; *equivoluminal* – той що має рівний об'єм'; *distortional* - 'деформаційний'; *transverse* - 'поперечний'; *shake* - 'сотрясающий'. Всі ці терміни є зрозумілими і загальноприйнятими, однак перевага традиційності у зв'язку з більш ранньою появою мають терміни *S-wave* і *transverse wave*.

Таким чином, синонімія в термінології розглядається як асиметричне відношення знака і значення: прояв варіантності плану вираження одиниць при тотожності або спільності семантики. Проведене дослідження продемонструвало, що явище синонімії в повній мірі характерно як для англійської, так і української термінології предметної галузі «сейсмоакустики». Так, аналіз вибірки англійських термінів розглянутої предметної галузі загальним обсягом в 2012 термінологічних одиниць показав, що 768 термінів мають синоніми в даній термінології, тобто 38,2% термінів утворюють синонімічні ряди.

У результаті аналізу вибірки українських термінів розглянутої предметної галузі загальним обсягом в 1736 термінологічних одиниць було виявлено, що 948 термінів мають синоніми, тобто 54,6% термінів утворюють синонімічні ряди. Наявність порівняно великої кількості синонімічних одиниць пов'язано з причинами як лінгвістичними, так і екстралінгвістичними.

Звернемося до явищ полісемії й омонімії з точки зору симетрійних-асиметрійних відносин на лексико-семантичному рівні. Між двома цими явищами важко провести грань, оскільки дві ідентичні в плані вираження лексичні одиниці вважаються або одним словом з різними значеннями, або різними словами. Значення полісемантичного слова пов'язані між собою відносинами семантичної деривації: одне значення виникає від іншого, а всі разом вони утворюють семантичну структуру слова, маючи у своєму змісті загальну частину, в чому і полягає відмінність від омонімії. Для термінів-омонімів характерна наявність різних, не пов'язаних один з одним дефініцій і використання співзвучних знаків у різних термінологічних системах.

Так, в глосарії термінів нафтової корпорації «Шлумберже» наводяться наступні дефініції терміна *агау*: *агау* 'расстановка '

1) a geometrical configuration of transducers used to generate or record a physical field, such as an acoustic or electromagnetic wavefield or the Earth's gravity field ('геометрична конфігурація перетворювачів, використовуваних для порушення або запису фізичного поля, наприклад, акустичного або електромагнітного хвильового поля або поля земного тяжіння'), 2) a geometrical arrangement of seismic sources or receivers that is recorded by one channel ('геометричне розташування сейсмічних джерел або сейсмоприймачів, запис яких проводиться за допомогою одного каналу'), 3) an arrangement or configuration of electrodes or antennas used for electromagnetic surveying, ie Schlumberger and Wenner arrays ('розстановка або конфігурація електродів або антен, використовуваних для електромагнітної розвідки, наприклад, установка Шлюмберже або установка Веннера'); array-in computing seismic data, code written to access data in more than one dimension according to a name and subscripts that correspond to each dimension ('при комп'ютерній обробці сейсмічних даних: код, введений для отримання доступу до даних більше однієї розмірності у вигляді імені та нижнього підрядкового індексу, відповідного кожної розмірності'). У перших трьох дефініціях основними є ядерні семи 'конфігурація', 'геометричне розташування', а оскільки диференціальні семи в даних дефініціях розташовуються на периферії значення, то в даному випадку ми стикаємося з проявом полісемантичності терміна array.

З іншого боку, терміни array1 і array2 не виявляють будь яких спільних семантичних компонентів, що дозволяє розглядати ці терміни як омоніми.

Проводячи межу між полісемією і омонімією в термінології, можна зазначити, що полісемія - це факт одного поля, а омонімія - різних семантичних полів, і це перешкоджає зіткненню омонімів у східних контекстах і неправильному розумінню тексту.

З точки зору даного явища асиметрії терміна як мовного знака полісемія терміна в межах термінополя сейсмоакустики це - асиметричне відношення знака і значення. Явище ж омонімії терміна це - неоднозначний процес. Так, внутрішньосистемну омонімію можна розглядати як симетричне ставлення

означуваного і того що позначає. Представляється, що терміни-внутрішньосистемні омоніми, які виявляють тотожність звучання і написання і різняться термінологічними значеннями, повинні розглядатися не як один знак, що має різні значення, а як різні знаки, що мають різні значення на рівні мікротерміносистем, що входять до терміносистему сейсмоакустики.

Аналогічно можна розглянути міжсистемних омонімію на рівні окремих мікросистем як симетричне відношення знака і значення, а на рівні геологічної макротерміносистеми - як асиметричне. Міжтермінологічних омонімів у терміносистемі сейсмоакустики виявлено не було.

Систематизація та аналіз зібраного матеріалу дозволили зробити висновок про те, що відносини асиметрії широко представлені в лексико-семантичних категоріях мови, і зокрема лексико-семантичних процесах, що діють в термінології. Симетрія і асиметрія в мові перебувають у стані рівноваги і постійних взаємопереходів між двома цими протилежними і взаємозв'язаними явищами.

Те ж саме можна сказати і про термінологію, яка своїм розвитком і функціонуванням не в останню чергу зобов'язана єдності двох начал - симетрії та асиметрії.

Таким чином, явище асиметрії - це відступ від регулярності в будові і функціонуванні мовного знака, порушення дуалізму мовного знака.

Способи перекладу термінологічних одиниць в науково-технічному тексті

Однією з найпоширеніших причин поповнення термінологічної лексики є переклад. Саме переклад сприяє виникненню та розповсюдженню еквівалентів лексичних одиниць, «які або одночасно запозичуються кількома мовами з єдиного джерела, або проходять кілька проміжних етапів послідовного запозичення у межах того чи іншого ланцюга мов». Отже, переклад теж відіграє далеко не останню роль у розвитку мов. Бо це не лише намагання передати певну інформацію засобами іншої мови, але й випробовування

можливостей мови перекладу, її здатності передавати думку, висловлену іншою мовою. І якщо у мові перекладу бракує необхідних лексичних одиниць, саме перекладачі першими намагаються створити відповідний лексичний еквівалент у мові перекладу, коли вони натрапляють на лакуни.

Особливо часто такі ситуації виникають при технічному перекладі. Бувають випадки, коли той чи інший термін, який дуже широко вживається в одній мові, ще не зареєстровано в іншій. Лакуна рано чи пізно заповниться, але завжди виникає питання, як саме вона повинна заповнитися. Зараз науково-технічна термінологія створюється, як правило, організовано, за участю термінологічних комісій та інших установ, на які покладено таке завдання. Проте окремі перекладачі теж істотно впливають на створення нових термінів. Нові терміни при перекладі можуть або просто запозичуватись, або передаватися засобами рідної мови. Але незалежно від способу перекладу незареєстрованих термінів, цей переклад здійснюється з метою одержання їхніх формальних еквівалентів. Причому, таким еквівалентом може бути навіть довільне словосполучення типу конкурентоспроможна продукція (від англ. *competitive products*).

Перекладачеві інколи доводиться самостійно створювати еквівалентні терміни рідною мовою, причому основна проблема, яку доводиться розв'язувати перекладачеві науково-технічної літератури, полягає саме у перекладі термінів, що веде до появи неологізмів, які становлять досить великий відсоток всієї лексики у перекладах. Справа в тому, що перекладачі змушені винаходити засоби передачі відсутнього терміна для подальшої його стандартизації та закріплення у відповідних термінологічних словниках. А виходячи з того, що будь-який словник претендує на істину в останній інстанції, перекладач має своїм завданням враховувати не лише досвід найбільш розвинених мов світу, але й місцеві умови та традиції, пов'язані зі словниковим складом мови. Важливу роль відіграє також фонетична та граматична будова мови. Отже, виникає інша проблема: якомога вдаліше поєднати національні традиції з позитивним світовим досвідом. Особливо це стосується мов, у яких національна термінологія перебуває на стадії формування, де саме переклади наукової літератури з інших мов служать

одним із основних шляхів поповнення фахових терміносистем та їх стандартизації.

Іноколи саме перекладачі звертають увагу на те, що той чи інший термін рідної мови не відповідає основним вимогам термінотворення, бо якраз перекладачі, як ніхто інший, мають можливість порівнювати термінологічні еквіваленти мови оригіналу та мови перекладу. Під невідповідністю того чи іншого терміна може розумітися його надмірна громіздкість, нездатність утворювати деривати тощо. Часом перекладачі просто заступають невдалий термін його іншомовним еквівалентом. Це може відбуватися як узгоджено, так і стихійно.

Ще одна проблема, з якою стикається перекладач, - це проблема приналежності того чи іншого терміна до певної галузі. «У процесі науково-технічного перекладу певні труднощі виникають у зв'язку з поділом лексики на загальнонавчальну, загальнонаукову та вузькофахову»

. Таким чином, перед перекладачем стоїть завдання визначити, чи певний термін є загальнонауковим, чи його можна вживати лише у відповідній галузі.

Щодо загальних засад термінотворення, можна сформулювати такі основні принципи відбору зовнішньої та внутрішньої форми нових термінів:

1. Терміни -кореневі слова слід передавати залежно від того, до якої лексики мови оригіналу вони належать -одвічної чи запозиченої. В першому випадку подібні терміни можна перекладати буквально, як, наприклад, англ. mouse —укр. миша (як комп'ютерний прилад), причому тут не слід лякатися полісемії, бо ця полісемія носитиме інтернаціональний характер, що зближуватиме її в такому разі з калькою, а калька, як відомо, також несе в собі інтернаціональний елемент. Якщо даний термін побудовано на основі запозичених елементів, і, тим більше, якщо цей термін не є вмотивованим в мові, з якої іде переклад, -то слід звернутися до його етимології. Передавати його в такому випадку слід у тому вигляді, в якому він з'явився в мові-продуценті (особливо це стосується елементів греко-латинського походження). І, звичайно, слід дивитися на те, як він виглядає в інших мовах.

2. Похідні терміни, утворені за допомогою афіксів з деривативним значенням, передавати бажано також залежно від етимології (тобто, якщо даний термін складається з греко-латинських елементів -бажано їх зберегти). Перекладати такі терміни під кальку вдається не завжди, тому, скоріше, їх слід перекладати описово.

3. Терміни, утворені за допомогою складання основ, також можна перекладати під кальку, але це іноді призводить до виникнення занадто громіздких термінів-монстрів. У такому випадку більш вдалим способом будуть переклад словосполученням або збереження первинного вигляду (знову-таки, з урахуванням етимології).

4. Терміни-словосполучення однозначно треба перекладати під кальку.

5. Терміни-аббревіатури також треба перекладати та створювати власні аббревіатури. Лише у випадку, коли та чи інша аббревіатура виглядатиме однаково в багатьох мовах, -в українській її також треба зберігати та передавати за допомогою зворотної транслітерації.

Крім того, до нових термінів, незалежно від їхньої будови, повинні ставитись такі ж самі вимоги, що й до будь-яких вже існуючих термінів, тобто слід дотримуватися принципу еффонії тощо.

Звичайно, вищеназвані принципи є лише приблизними, і все залежить від конкретної ситуації, від конкретного терміна. Але головною метою розробки подібних принципів є, по-перше, запобігання виникненню невдалих термінів-монстрів, а по-друге, слід виробити певний баланс між власними та запозиченими елементами, щоб, з одного боку, українська термінологія не засмічувалась незасвоєними та малозасвоєними іншомовними запозиченнями, якщо в даній ситуації Цілком можливо вживати власну лексику, а з іншого -щоб вона не ізолювалася штучно від світового співтовариства, в чому й полягає проблема співвідношення інтернаціонального та національного.

Тому тут не слід впадати в крайнощі. З одного боку, Не можна захоплюватись пуризмом чесько-ісландського зразка

З іншого боку, механічним перенесенням іноземних елементів на вітчизняний ґрунт, як це було за часів Петра I. Тут необхідно встановити рівновагу.

Іноземні елементи треба переносити лише тоді, коли у мові-реципієнті неможливо передати коротко та чітко відповідний термін засобами рідної мови. В крайньому випадку, як компроміс можна запровадити дублетні варіанти для деяких термінів, коли б «чужий», іншомовний варіант міг би вживатись у науковій літературі, а «свій» - у науково-популярній.

Необхідно також враховувати й етимологію даного іноземного терміноелемента, щоб не передавати, наприклад, слова греко-латинського походження на англійський чи французький манер, спотворюючи їх таким чином, як це, зокрема, вийшло зі словом *distributor*, яке в нас виглядає як дистриб'ютер лише тому, що його було запозичено саме через англійську мову. Це є лише простим запозиченням з англійської, яке не має нічого спільного з інтернаціоналізмами, до того ж, порушується семантичний зв'язок з однокореновими словами, в даному випадку -зі словами «дистрибуція», «дистрибутивний» тощо. При таких розбіжностях ці слова багатьма носіями української мови через незнання етимології вже не сприймаються як однокореневі. Подібні розриви спостерігаються також у словах «лайнер» та «комбайн», які вже не сприймаються як однокореневі до слів, відповідно, «лінія», «лінійний» та «комбінація», «комбінувати».

Таким чином, якщо термін претендує бути інтернаціональним, -він повинен бути у своєму первісному вигляді, без будь- яких іншомовних фонетичних забарвлень, які при запозиченні автоматично стають перекрученнями. Особливо це стосується греко-латинських елементів.

У термінотворчій роботі слід робити так, щоб будь-яке запозичення було інтернаціоналізмом, інакше це може спричинити появу «фальшивих друзів перекладача», що не є бажаним у термінології, бо це може призвести до різного роду плутаний та непорозумінь. Інтернаціональні терміни в різних мовах повинні бути однаковими як за зовнішнім виглядом, так і за значенням.

Спочатку необхідно сформулювати загальні принципи створення нових термінів та чергування запозичених (інтернаціональних) терміноелементів з національними (пуризмом).

З точки зору науково-технічного перекладу виникає питання: наскільки бажаними є терміни-інтернаціоналізми порівняно з власними термінами? Відповідь не може бути однозначною. При цьому не можна виставляти на перший план Я - почуття національної гідності, так і якоїсь економічної вигоди. Мовний механізм є спроможним до саморегуляції. Про це свідчить, наприклад, той факт, що в період становлення науки помітною стає тенденція до використання загальноприйнятої інтернаціональної термінології. Динаміка мовних процесів з часом приводить до витіснення чужих для рідної мови систем утворень та замінює їх хоч і довгими термінологічними сполученнями з ресурсів рідної мови, проте з «прозорішою» внутрішньою формою.

Обидва явища, як відомо, мають як свої плюси, так і мінуси. Насамперед, запозичення та інтернаціоналізми сприяють взаєморозумінню між народами, полегшують через наявність спільного лексичного, зокрема, термінологічного фонду роботу з науковою літературою, написаною іншими мовами. З іншого боку, безглузде зловживання запозиченнями засмічує мову «заумними» іншомовними словами, незрозумілими для більшості носіїв даної мови, що робить наукову літературу занадто важкою для сприйняття навіть фахівців, а наукова лексика перетворюється у своєрідне аргі, зрозуміле лише вузькому колові посвячених.

І, навпаки, пуризм відіграє позитивну роль в тому аспекті, що він робить терміни більш зрозумілими, а головне - вмотивованими, з прозорою внутрішньою будовою, що значно полегшує сприйняття фахової літератури носіями тієї чи іншої мови. Іншою позитивною рисою пуризму є те, що він не дає засмічувати лексику рідної мови занадто великою кількістю малозрозумілих іншомовних слів. Проте зловживання пуризмом робить важкою для сприйняття як іноземну фахову літературу для носіїв відповідної мови, так і національну - для іноземців.

ЛІТЕРАТУРА

1. Акуленко В. В. Питання інтернаціоналізації словникового складу мови. Х.: Думка, 1972. 214 с.
2. Бесекирска Л. К вопросу об определении термина. Терминоведение. Тулуза, 1996. № 1–3. С.34–37.
3. Білозерська Л. П., Возненко Н. В., Радецька С. В. Термінологія та переклад: навчальний посібник. Вінниця: Нова Книга, 2010. 232 с.
4. Блэк М. Метафора // Теория метафоры: сборник; [пер. с англ., фр., нем., исп., польск. яз.]. М.: Прогресс, 1990. С. 16–19.
5. Вакуленко М. Сучасні проблеми термінології та української наукової термінографії. К., 2009. 69 с.
6. Вакуленко М. О. Українська термінологія: комплексний лінгвістичний аналіз. Івано-Франківськ, 2015. 361 с.
7. Вежбицкая А. Сравнение – градация – метафора // Теория метафоры. М.: Прогресс, 1990. С. 133–153.
8. Вольф Е. М. Метафора и оценка // Метафора в языке и тексте. М.: Наука, 1988. С. 52–64.
9. Гак В. Г. Метафора: универсальное и специфическое // Метафора в языке и тексте. М.: Наука, 1988. С. 11–26.
10. Головенко К. В. Оцінно-експресивна метафора в зіставному аспекті // Наукові записки. Кіровоград: Видавець В. Ф. Лисенко, 2016. Вип. 146. С. 61–64.
11. Головин Б. Н. Введение в языкознание // Стилистика современного английского языка. М.: Высшая школа, 1973. С. 31–49.
12. Гринев С. В. Терминоведение: учебное пособие для студентов высших учебных заведений. М.: Академия, 2008. 302 с.
13. Гринев-Гриневич С. В. Терминоведение: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. М.: Издательский центр „Академия”, 2008. 304 с.
14. Д’яков А.С., Кияк Т.Р., Куделько З.Б. Основи термінотворення: Семантичні та соціолінгвістичні аспекти. : Вид. дім «KM Academia», 2000. 218 с.

15. Зарицький М.С. Актуальні проблеми українського термінознавства. Підручник. К. : ІВЦ "Видавництво «Політехніка»"; ТОВ "Фірма «Періодика»", 2004. 128 с.
16. Іващенко В. Л. Періодизація історії становлення української наукової термінології на тлі термінологічної діяльності в Україні: традиційні виміри // Термінолог. вісн. : 36. наук, праць, К., 2015. № 3. С. 5-17.
17. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Вінниця: Нова книга. 2004. 576 с.
18. Кияк Т. Р. Вузькогалузеві терміни як основа формування та квазіреферування фахових текстів. Вісник національного ун-ту „Львівська політехніка”. Серія: Проблеми української термінології. 2008. № 620. С. 30–35.
19. Кияк Т. Лінгвістичні основи термінознавства. К. : Думка, 1989. 104 с.
20. Коваленко А. Я. Загальний курс науково-технічного перекладу: навчальний посібник для вузів. К. : Інкос, 2001. 290 с.
21. Комова М. В. Документознавча термінологія : навч. посіб. для студ. спец. Л. : Вид-во НУ «Львівська політехніка», 2003. 167 с.
22. Лейчик В. М. Терминоведение: предмет, методы, структура. Изд. 5-е. М. : Книжный дом „Либроком”, 2009. 256 с.
23. Лотте Д. С. Основы построения научно-технической терминологии. Вопросы теории и методики. М. : Изд-во АН СССР, 1961. С. 60–68.
24. Мешков О. Д. Словообразование современного английского языка. М. : Наука, 1976. 246 с.
25. Моисеев А. И. О языковой природе термина. Лингвистические проблемы научно-технической терминологии. М. : Наука, 1970. С. 127–138.
26. Наконечна Г. Українська науково-технічна термінологія / Галина Наконечна. Л. : Кальварія, 1999. 105 с.
27. Нікітіна Ф. О. Семантичні та словотворчі проблеми сучасної термінології. К., 1978. 31 с.
28. Непийвода Н. Мова української науково-технічної літератури: функціонально-стилістичний аспект. К., 1997. 303 с.;

29. Овчаренко В. М. Структура і семантика науково-технічного терміна. Х., 1968. 70 с
30. Павлова О. І. Основи термінознавства : навч. посіб. для студ. Вищих навч. закладів. Рівне, 2011. 200 с.
31. Панько Т.І., Кочан І.М., Мацюк Г.П. Українське термінознавство. Львів, 1994. 216 с.
32. Національні та інтернаціональні компоненти в сучасних терміносистемах [відп. ред. Л.О.Симоненко]. К. : Наук. думка, 1993. 230 с.
33. Рецкер Я. И. Теория перевода и переводческая практика. М. : Международные отношения, 1982. 247 с
34. Реформатский А. А. Введение в языкознание. М. : Аспект пресс, 1999. 84 с.
35. Ричардс А. А. Философия риторики // Теория метафоры. М. : Прогресс, 1990. С. 44–67.
36. Скороходько Е. Ф. Термін у науковому тексті: До створення терміноцентрич. теорії наук, дискурсу. К., 2006. 99 с.
37. Суперанская А. В., Подольская Н. В., Васильева Н. В. Общая терминология: терминологическая деятельность. изд. 3-е. М. : Мысль, 2008. 288 с.
38. Симоненко Л. О. З історії розвитку української термінографії // Укр. мовознавство : 36. наук, праць. 1992. № 19. С. 89-96.
39. Старцева Н. М. Метафоричні номінації мовленнєвої діяльності (на матеріалі сучасної англійської мови): автореф. дис. ... канд. філол. наук : [спец.] 10.02.04 «Германські мови» / Харківський державний університет. Харків, 1996. 18 с.
40. Татарinov В. А. Теория термина: история и современное терминоведение. М.: Московский Лицей, 1996. Т. 1. 311 с.
41. Туrowsька Л. В. Галузеве термінознавство в Україні на початку ХХІ століття // Дивослово, 2013. № 11. С. 38-42.
42. Турчин В. В. Прагматика наукового терміна. Івано-Франківськ, 2004. 226 с.
43. Яценко Н. О. Перекладне термінознавство в Україні кінця ХХ — початку ХХІ століття // Укр. мова. 2012. № 3. С. 94—110

44. Antia B. E. Indeterminacy in Terminology and LSP : Studies in Honour of Heribert Picht. John Benjamins Publishing, 2007. 236 p.
45. Berry R. Terminology in English Language Teaching : Nature and Use. Peter Lang, 2010. 262 p.
46. Felber H. Basic Principles and Methods for the Preparation on Terminology Standards. Standardization of Technical Terminology: Principles and Practices. American Society for Testing Materials. New York: ASTM STP, 1982. Vol. 806. P. 3–13.
47. Felber H. Terminology Manual. Paris: UNESCO, Infoterm, 2002. 426 p.
48. Hacken P. Terminology, Computing and Translation. Gunter Narr Verlag, 2006. 240 p.
49. Kageura K. The Dynamics of Terminology : A Descriptive Theory of Term Formation and Terminological Growth. John Benjamins Publishing, 2002. 322 p.
50. Meyer I. Lexicography, Terminology, and Translation : Text-based Studies. University of Ottawa Press, 2006. 252 p.
51. Noa T.Z. A University Handbook on Terminology and Specialized Translation. Editorial UNED, 2016. 130 p.
52. Reddy M. The Conduit Metaphor: A Case of Frame Conflict in Our Language About Language . Metaphor and Thought. Cambridge: Cambridge University Press, 1993. P. 202–224.
53. Sager J.C., Somers H.L. Terminology, LSP, and Translation : Studies in Language Engineering. John Benjamins Publishing, 1996. 249 p.
54. Sonneveld H. B., Loening K.L. Terminology : Applications in Interdisciplinary Communication. John Benjamins Publishing, 1993. 244 p.
55. Strehlow R.A. Sandardization of Technical Terminology : Principles and Practices (second Volume). ASTM International, 1988. 127 p.
56. Strehlow R.L. Standardizing Terminology for Better Communication : Practice, Applied Theory, and Results. ASTM International, 1993. 390 p.
57. Thelen M., Steurs F. Terminology in Everyday Life. John Benjamins Publishing, 2010. 271 p.